

22.315.44.23
7-01

XURSHID TURSUNOV

**CHOLG'U
IJROCHILIGI
VA ANSAMBLI**

85.315 ya 73
T-41

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

XURSHID TURSUNOV

CHOLG‘U IJROCHILIGI VA ANSAMBLI

(o‘quv qo‘llanma)

5111100 – MUSIQA TA‘LIMI

Termiz – 2021

UO‘K 785(075.8)
KBK 85.315ya73
T41

Muallif:

Tursunov Xurshid Abduraimovich

Termiz davlat universiteti
San’atshunoslik fakulteti
Musiqqa ta’limi kafedrası
o’qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur o’quv qo’llanmada “Cholg’u ijrochiligi va ansambli” fani bo’yicha talabalar egallashi lozim bo’lgan nazariy ma’lumotlar o’rin olgan. Shuningdek, ansambl ijrochiligida foydalanish uchun xalq kuylari, bastakorlar asarlari hamda mumtoz va maqom kuylaridan namunalar berilgan.

O’quv qo’llanma oliy ta’lim muassasalaridagi musiqa yo’nalishlari o’qituvchilari va talabalariga mo’ljallangan.

Аннотация

В данном учебном пособии приводятся теоритические сведения по предмету «Ансамбль исполнителей», которые студенты должны освоить. Также в исполнительстве даны образцы из народной музыки, произведений композиторов, а также классические и музыки из макома.

Учебное пособие рассчитано для преподавателей и студентов высших учебных заведений по музыкальному направлению.

Annotation

This tutorial provides theoretical information on the subject of the “Ensemble of Performers”. That students must master. Also performed are Samples of folk music by the works of composers as well as classical music of “Makom”.

The textbook is designed for teachers and students of higher educational instutions in the musical field.

Taqrizchilar:

M.Otajonov

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi dotsenti,
O‘zbekiston bastakorlar uyushmasi a’zosi

A.To‘raqulov

Termiz davlat universiteti San’atshunoslik fakulteti
dekani, pffd (PhD)

Nota muharriri:

O.Xakimov

Termiz davlat universiteti San’atshunoslik fakulteti
Musiqqa ta’limi kafedrası o’qituvchisi

ISBN: 978-9943-7589-9-5

© Xurshid Tursunov

© TerDU nashr matbaa markazi nashriyoti

MUNDARIJA

Kirish.....	5
I Bob. Nazariy mashg'ulotlar	9
1-mavzu. Cholg'u ijrochiligining rivojlanish davrlari.....	9
2-mavzu. Milliy cholg'u turlari	15
3-mavzu. Uslubiy ko'rsatmalar.....	31
II Bob. Ansambl ijrochiligi uchun xalq kuylaridan namunalar	35
III Bob. Ansambl ijrochiligi uchun bastakorlar asarlaridan namunalar.....	68
IV Bob. Ansambl ijrochiligi uchun maqom kuylaridan namunalar	94
Cholg'u ijrochiligi va ansambli fanidan test savollari.....	151
Glossariy.....	158
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	168

СОДЕРЖАНИЕ

Введение.....	5
Глава I. Теоретические занятия.....	9
Тема 1. Периоды развития инструментального исполнение.....	9
Тема 2. Типы народных инструментов.....	15
Тема 3. Методические указания.....	31
Глава II. Образцы народных мелодий для выступления ансамбля.....	35
Глава III. Образцы из сочинений композиторов для выступления в ансамбле.....	68
Глава IV. Образцы мелодий макома для выступления в ансамбле	94
Контрольные вопросы по инструментальному исполнению и ансамблю	151
Глоссарий.....	158
Список использованной литературы.....	168

KIRISH

Bugungi kunda yurtimizda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi, an'analarining tiklanishi musiqa san'atida ham o'z ifodasini topmoqda. Ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan va hozirda yaratilayotgan mazmunan boy asarlarni keng targ'ib qilish uchun qulay imkoniyatlar yaratildi. O'zbekistonda jamiyat musiqiy madaniyatini rivojlantirib borish respublikamizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha 2017-2021-yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasining negizlaridan birini tashkil qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustivor vazifalarga mos holda, kadrlar tayyorlashning ma'no-mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish maqsadida qabul qilingan. Unda shunday ta'kidlangan – "Oliy ta'limning ma'naviy-axloqiy mazmunini oshirish, talaba yoshlarga mustaqillik g'oyalariga, yuksak ma'naviyat va insoniylikning milliy an'alariga sodiqlik ruhini chuqur singdirish, ularda yot g'oya va mafkuralarga nisbatan immunitet va tanqidiy tafakkurni mustahkamlash bo'yicha keng ko'lamli ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarni olib borish dolzarb vazifamizdir".

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish, jahon miqyosidagi ilg'or tajribalar asosida zamonaviy madaniyat va san'at muassasalari barpo etish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ijodkor ziyolilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash masalalariga davlatimiz tomonidan ustuvor ahamiyat qaratib kelinmoqda.

Bugungi kunda musiqa san'ati insonlarga va ayniqsa, yoshlarga ko'tarinki ruh berishi, ularni ijodkorlikka, bunyodkorlikka yo'naltirishi bilan ahamiyatlidir. Shuning uchun mamlakatimizda musiqa san'atini rivojlantirish, yosh iste'dodlarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishga katta ahamiyat berilmoqda.

Ushbu o'quv qo'llanma 5111100-"Cholg'u ijrochiligi va ansambli" fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unda mazkur fanning amaliy mashg'ulotlarining ta'lim

texnologiyasi jamlangan. Mazkur o'quv qo'llanma oliy o'quv yurtlarining bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Mazkur o'quv qo'llanma 5111100 – “Musika ta'limi” ta'lim yo'nalishi Cholg'u ijrochiligi va ansambli sinfida milliy musiqiy qadriyatlarimizni chuqur o'rganish, milliy xalq kuylari va zamonaviy musiqani (milliy estrada) alohida yuksak badiiy did bilan ijro etish malakalarini takomillashtirishga alohida e'tibor beriladi. Darslar jarayonida ta'limning tarbiya bilan mushtarakligiga erishish maqsadida talabalarni yuksak ahloqiylik, milliy ong, milliy tuyg'u, milliy iftitor, Vatanni sevish va ardoqlash hislarini tarbiyalab borish ham asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Cholg'u ijrochiligi va ansambli fanning **maqsadi** - talabalarning o'quv jarayonida olgan bilimlarini ansambl sifatida mujassamlashtirish, keyingi o'qituvchilar faoliyatida cholg'u asboblari ansamblari tashkil qilish yo'llarini, talaba va o'quvchilarning o'qishdan bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil qilish, madaniy merosga to'g'ri yondashishga ularning tafakkur va hissiyotlarini rivojlantirib borib, g'oyaviy – badiiy va ma'naviy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatish. Ushbu fanning **vazifalari** umumta'lim maktablarda turli hil ansamblarini tashkil eta olish, repertuar tanlay olish, kontsert chiqishlarini uyushtirish malakalarini ehallashtirish iboratdir.

- ansamblarni tashkil qilish haqidagi amaliy ma'lumotlarni bilish ijrodagi usullar (cholg'u zarblari, shtrixlari), doira usullari, bezaklarda foydalana olish;

- ansamblar ijrosidagi unison, hamda ko'p ovozli musiqiy asarlarni o'rganish, tahlil qila olish; cholg'ular haqida qiziqarli suhbatlar o'tkaza olish;- cholg'u ijrochiligi va ansambli tarixi, shakllanishi haqida ma'lumotga ega bo'lish;

- cholg'uda ijro etishni o'rgatish jarayoni o'quvchilar tomonidan ijro asoslarini ongli ravishda puhta ehallashtirish, ijro uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni hosil qilish va ularni amalda qo'llay olish hamda mustaqil ijodiy fikrlash va kuzatish qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, etsetik didini shakllantirishga qaratilgan.

Fan bo'yicha talabalarning bilimiga, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar.

Bakalavr:

O'zbek xalq cholg'u asboblari – rubob, doira, tanbur v.b. jo'rligida:

- asosiy va qo'shimcha cholg'u asbobi, ijro vositalari va badiiyati;

- ansambli turlari;
- ansamblda badiiy ijro etish;
- musiqa rivojlanish xususiyatlarini anglash yakka ijrochilik mahorati ustida ishlash;
- klassik bastakor va kompozitorlarning yaratgan merosini o'rganish va ijro etish;
- chet el musiqa madaniyatining ilg'or an'alaridan foydalanish **haqida bilimlarga ega bo'lishi kerak;**
- cholg'u ijrochiligi bo'yicha tanlagan sozida xalq kuylari, o'zbek basakorlarining mashxur asarlarini ijro eta olish **ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak;**
- notadan o'qib ijro etish malakalarini shakllantirish;
- cholg'uda mukammal ijro etish bilim va malakalariga ega bo'lish;
- o'rganilayotgan musiqa asarini umumiy tahlil eta bilish;
- cholg'uda ansambl va xor jamoasiga jo'r bo'la olish malakalarini egallash;
- cholg'uda musiqa asarini badiiy ijro va talqin etish ko'nikmalarini egallay olish **malakalariga ega bo'lishi kerak.**

Cholg'u ijrochiligi va ansambli fani solfedjio, garmoniya, cholg'ular ansambli, cholg'ushunoslik fanlari bilan bevosita birgalik holda o'tiladi. Shuningdek, cholg'ular ansambli, pedagogika, psixologiya fanlari bilan bevosita bog'liq.

Amaliy mashg'ulotga tayyorlanish uchun topshiriqni bajarish bo'yicha metodik tavsiyalar bilan tanishib chiqish, ma'ruzalar matnining tegishli bo'limini tavsiya qilingan adabiyotlarni, tarqatma materiallarini o'rganib chiqish lozim. Talabalar bilan musiqiy metod usullarini qo'llab olib boriladigan mashg'ulotlar metodik ishlanma ishlab chiqilgan, talab va formatiga mos ravishda bajarilishi lozim. Amaliy mashg'ulotda talabalar bilan ish fragmenti namoyish qilish, muhokama va tahlil o'tkazish. (Musiqiy pedagogik o'yin, kichik guruhlarda juft bo'lib ishlash va boshqa shakllar). Amaliy mashg'ulotlarda talabalar musiqa madaniyati darslarini amalda olib borishni nazariyasini o'rganish.

Mazkur ta'lim yo'nalishidagi umumkasbiy fanlar ichida cholg'u ijrochiligi va ansambli fani talabalarga ijrochilik mahorati, cholg'uchilar ansamblini tashkil etish va ishlash, jamoaga rahbarlik qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Talabalar ushbu fanlarni birinchi kursdan boshlab o'zlashtirishlari jarayonida o'zbek xalq kuylarini ijro etish malakalarini o'zlashtirib O'zbekiston bastakorlari asarlari, chet el kompozitorlari asarlari, qardosh xalqlar xalq kuylari, rus bastakorlari asarlaridan namunalar ijro etish bo'yicha ijrochilik mahoratlarini shakllantirib boradilar.

I BOB. NAZARIY MASHG'ULOTLAR

1-Mavzu: Cholg'u ijrochiligining rivojlanish davrlari.

Reja

- 1.O'rta Osiyoda ijrochilik san'atining paydo bo'lgan davridan to XIX asrning 60-yillarigacha taraqqiyoti
2. Xalq cholg'ularini uzoq o'tmishda paydo bo'lganligi,
3. Musiqa sohasida dastlab urma zarbli cholg'ular, damli cholg'ular, so'ngra torlimizrobli va torli-kamonli Musiqa cholg'ulari paydo bo'lganligi hamda tarixiy manbalari.

O'zbek xalqining bebaho boyligi hisoblanmish – milliy musiqiy cholg'ularimiz o'zining betakrorligi, naqsh bezagining jozibadorligi, ovoz tarovatining rang-barangligi va ijro imkoniyatlarining beqiyosligi bilan milliy musiqiy madaniyatimizda alohida o'rin tutadi. Musiqiy cholg'ular azal-azaldan o'zbek xalqining ma'naviy hayotida muhim ahamiyat kasb etib, kundalik turmush

tarzi bilan chambarchas bog'lanib ketgan. Ular hozirgi kunda ham kishilar dunyoqarashining shakllanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ayniqsa, cholg'u ijrochiligi san'ati ajdodlarimiz tomonidan asrlar davomida noyob estetik vosita sifatida shakllanib, nafaqat musiqa ilmida, balki zamonaviy musiqa ijodiyotida ham katta qiziqish uyg'otib kelmoqda. Uning barcha o'ziga xos xususiyatlari va qirralarini o'rganish esa cholg'u ijrochiligi amaliyotini boyitishga yordam beradi.

Milliy musiqiy sozlarimiz juda qadimiy va boy tarixga ega. Musiqa san'atida dastlabki zarbli (membranofon) cholg'ular eramizdan oldingi o'n uchinchi ming yillikda paydo bo'lgan. Manbalarda qayd etilishicha, bunday cholg'ular qadimgi mehnat qo'shiqlarining ritmik tuzilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Keyinchalik shovqinli (idiofon) cholg'ular paydo bo'ldi. Ijrochilar qarsak chalib ritmni ta'kidladilar, shovqinli cholg'ular ta'sirini kuchaytirdilar. Ijrochi ayollarning chapak zarblari o'ziga hos takrorlanmas go'zal holatni vujudga keltirar edi. Shu sababli zarbli cholg'ular eng qadimgi cholg'u asboblari turiga kiradi. Ularning kelib chiqishi insonning qadam bosishi, mehnat jarayoni, raqs harakatlari, ov va harbiy yurishlari

bilan bog'liq. Uzoq tarixiy rivojlanish davomida turli xalqlar musiqa amaliyotida o'zining tuzilishi, tovush hosil qilishi, ijro va ifoda imkoniyati jihatidan xilma-xil zarbli cholg'ularning turlari shakllangan. Taniqli olim T.Vizgoning ma'lumotiga ko'ra mudovara (tarelka) harbiy cholg'ular qatoridan ham o'rin olgan. Misli mudovara (sanj)lar ham meloddan uch ming yil oldin ma'lum bo'lsa-da, zamonamizgacha xuddi doyra cholg'usidek o'z shaklida etib kelgan. Zarbli cholg'ular - doyra, debu, daff, daz, dov, sanj, go'lachalar meloddan ikki ming yil muqaddam (nisoniylar davri) vujudga kelib, turli shakllari, tuzilish va zarblari bilan takomillashib bizgacha etib kelgan.

Doyra va sanj cholg'usining tarixi ijro etilish usullari haqida musiqashunos olim T.Vizgo fikr yuritib, sanj cholg'usining o'rtasidan tasma o'tkazilib chalinganligini va hozirgi davrda ham xuddi shunday uslubda ijro etilishini ta'kidlaydi.

Samarqandning Urgut tumani Mo'minobod qishlog'idan topilgan miloddan besh ming yil oldin suyakdan ishlangan va beshta qo'l bilan bosib ijro etiladigan teshikka ega bo'lgan nay qisman saqlangan bo'lib, o'sha davrda bunday tovush ko'lamiga ega bo'lgan cholg'uda qanday kuylar ijro etilganligini tasavvur qilish mumkin. Arxeologik qazilmalar natijasida topilgan va bizgacha to'liq cholg'u sifatida etib kelmagan bo'lsa-da, ilmiy manbalarda tasviri tushirilgan bu cholg'ular paleolit davriga to'g'ri keladi. Shuningdek, ular aynan eng qadimiy insoniyat tarixida ilk musiqa rivojining qay tarzda ekanligidan hamda umummadaniy saviyasidan dalolat beradi.

Ushbu rasmlarda tasviri tushirilgan cholg'ular arxeologik ekspeditsiyalar natijasida qazib olingan bo'lib, ular dushmanlar va hayvonlar suyagidan hamda qamishlardan yasalgan eng oddiy damli cholg'ulardir. Ular asta-sekin rivojlanib hozirgi nay, goboy va klarnet darajasigacha etib kelgan.

Musiqiy cholg'ular juda qadimiy rivojlanish tarixiga ega. Arxeologik qazilmalar, qoyatoshlardagi va devoriy tasvirlar, tarixiy va ilmiy hujjatlar, adabiy manbalar, miniatyura asarlaridan musiqiy cholg'ular uzoq o'tmishda mavjud bo'lgani va turli xalqlar o'rtasida muloqot vositasi bo'lganligini isbotlaydi. O'zbek xalq cholg'ulari

haqidagi bebaho ma'lumotlar A.Eyxgorn, V.Bertels, A.Boldirev, B.Riftin, A.Semyonov, R.Sadokov, T.Vizgo, O.Malkeevalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. So'nggi yillarda musiqiy cholg'ularni o'rganishga bo'lgan qiziqish

nafaqat bizning respublikamiz, balki chet davlatlarda ham sezilarli darajada ortdi. Ushbu yo'nalish bugungi kunda zamonaviy san'atshunoslik ilmi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Musiqiy cholg'ular ma'naviy madaniyat bilan uzviy bog'liq bo'lib, jamiyat rivojining ma'lum bosqichida shakllangan estetik didni ham aniqlaydi. Shuningdek, musiqiy cholg'ular va ularning madaniy yodgorliklardagi tasvirlari o'tmish davr hayotidan dalolat beruvchi haqiqiy va yagona ma'lumot manbai hisoblanadi.

Musiqiy merosning qaysiki turida ish olib borilishidan qat'iy nazar, tadqiqotchi uchun hududiy chegaralarni aniqlash biroz qiyinchilik tug'diradi, chunki davlatlarning zamonaviy chegaralanishi unchalik uzoq bo'lmagan davrda vujudga kelgan. O'rta Osiyo hududida Parfiya, So'g'diyona, Baktريا, Xorazm kabi turli davlatlarning vujudga kelganligi bizga tarixdan ma'lum. IX-X asrlarda Eron va Afg'oniston davlatlari hududi Buxoro xonligining erlari bo'lgan. XII asrda Xorazm hukumronligi shimoliy Hindistongacha bo'lgan juda katta hududni egallagan edi. XIV asrda mo'g'ul imperiyasi vayronalarida

Temurning buyuk saltanati yuzaga keladi va Samarqand uning markazi bo'lgan. Shuning uchun musiqiy cholg'ularning yaratilishi va rivojlanishini faqatgina bir xalqning mahsuli deb hisoblash noto'g'ri. Ular ko'p asrlik rivojlanish

natijasida, o'zaro ta'sir va o'zaro aloqalar orqali vujudga kelgan. Musiqiy cholg'ularning eramizgacha mavjud bo'lganligini tasdiqlovchi zamonaviy arxeologik topilmalar katta qiziqish uyg'otadi. Jumladan, yaqinda Samarqand viloyatining qishloqlaridan birida, ayol qabridan oltin va bronza taqinchoqlar orasida suyakdan ishlangan nay topilgan hamda uning bronza davriga mansubligi aniqlangan. Shuni ham aytish kerakki, o'zgacha ko'rinishga ega bo'lgan buben cholg'usi ham O'rta Osiyoda qadimda istiqomat qilgan aholiga ma'lum bo'lgan. Afrosiyobning terrakota haykalchalariga qarab, lyutnya (ud) so'g'diylarning sevimli cholg'usi bo'lganligini aniqlash mumkin.

Cholg'uning katta va kichik hajmdagi, yumaloq va uzunchoq shakldagi, ammo asosiy jihatlari o'xshash bo'lgan turlarini uchratamiz (2-3 rasmlar). Ushbu tasvirlarda biz lyutnyaning torli-tirnama, kosaxonasi katta va dastasi kalta, bosh qismi orqaga qayrilgan turlarini ko'rishimiz mumkin. Bu cholg'u "kalta lyutnya" yoki ud nomi bilan mashhurdir.

Xalq cholg'ularini o'rganish bo'yicha ma'lumotlar yuqorida nomlari qayd etilgan olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Shuningdek, V.Belyaevning "O'zbekiston musiqa cholg'ulari" (1933), R.Gruberning "Musiqa madaniyati tarixi" (1941), I.Rajabovning "Maqomlar masalasiga doir" (1963), A.Karomatovning "O'zbek cholg'u musiqasi" (1972), T.Vizgoning "O'rta Osiyo musiqa cholg'ulari" (1980), A.Petrosyansning "Cholg'ushunoslik" (1990), A.Odilovning "O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi" o'quv qo'llanmasi (1995), A.Lutfullaev va T.Solomonovanning "O'zbek xalq musiqa cholg'ulari" o'quv-uslubiy qo'llanmasi (2005), A.Tashmatovanning "Musiqiy cholg'ular muzeyi Katalogi" (2006), A.Lutfullaevning "O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik san'ati tarixi" o'quv qo'llanmasi (2006), S.Saidiyning "Markaziy Osiyo madaniyatida urma cholg'ular" nomli o'quv qo'llanmasi (2008) xalq cholg'ularini o'rganishga bag'ishlangan.

V.Belyaevning "O'zbekiston musiqa cholg'ulari" nomli kitobi 1933-yili Moskvada nashr etilgan bo'lib, u 7 bobdan iborat. I-bob zarbli, shovqinli, tilchali

va rezonansli cholg'ularga bag'ishlangan. II-bobda damli cholg'ular, III-bobda torli cholg'ular haqida ma'lumotlar berilgan. IV-bob o'zbek musiqa cholg'ularining ansambllarda qo'llanilishi, V-bob o'zbek musiqa cholg'ularining

avvalgi (eskicha) vazifalari, VI-bob o'zbek xalq cholg'ularning tarixiy ahamiyati, VII-bob o'zbek musiqa cholg'ularining O'zbekiston musiqa madaniyatini qurishda qo'llanilishi kabi ma'lumotlarni o'z ichiga qamrab olgan. Ushbu kitobda o'zbek musiqa cholg'ulari haqidagi bebaho ma'lumotlar o'rin olgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida o'zbek xalq cholg'ulari ijrochiligi sohasidajiddiy o'zgarishlar yuz berdi: yangidan-yangi shakllar paydo bo'ldi. Xalq

ijrochiligi an'analari asosida yangi, nisbatan murakkab va mukammal, xalq hayotining turli tomonlarini yorituvchi kuy va qo'shiqlar yaratila boshlandi.

Taniqli dutorchi, tanburchi, doyrachi, naychi, surnaychi, bulamonchi, g'ijjakchi, qashqar va afg'on rubobchilari paydo bo'ldi. Xalq cholg'ulari musiqa ixlosmandlari orasida keng yoyildi. Ular "Navro'z" bayramlarida va shu singari xalq sayllari va tomoshalarida, hosil bayramlarida faol ishtirok etdilar. Cholg'ular orasida musiqa tovushlarini yozib ko'rsatadigan maxsus belgilar tizimini (notatsiya) yaratishga intilish paydo bo'ladi. Buni amalga oshirish shoir va musiqachi Pahlavon Niyoz Mirzaboshi (Komil Xorazmiy 1825-1879)ga nasib etadi. Iste'dodli musiqa ijrochisi, mohir tanburchi va g'ijjakchi Pahlavon Niyoz

Mirzaboshi sayohat chog'ida nota bo'yicha kuy chalayotgan cholg'ularni ko'rib hayratga tushdi.

Mirzaboshi-Komil Xorazmiy Xorazmga qaytishi bilanoq ilgaridan diliga tugib yurgan niyati - maqomlarni yozib olishga ilhom bilan kirishdi. Cholg'uchi tanbur chizig'ida joylashgan ladlar miqdoriga muvofiq ravishda o'zida 18 bo'ylama chiziqni mujassam etgan tabulatura yozig'i – "Xorazmcha tanbur notatsiyasi"ni kashf etdi. Ladni bosish joyi nuqtalar bilan belgilandi. Chiziq ustidagi va ostidagi nuqtalar bilan tanbur torlarini usti yoki ostidan chertish soni ifodalangan. Bu Xorazm tanbur yozuvi o'ngdan chapga o'qilgan. Muallif Xorazm olti yarim maqomining birinch maqomi "Rost"ni cholg'u va aytim yo'llarini yozib oladi. Bu ishlarda o'g'li Mirzo Matrasulboy yaqindan yordam beradi. Muhammad Rahimxon (Feruz)ning yordamida mashhur xattotlar tomonidan nusxalar ko'paytiriladi. Nusxalardan bittasi Abu Rayxon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida, 1tasi O'zbekiston davlat konservatoriyasida saqlanib kelinmoqda. Mukammal bo'lmasada, bu yangi nota yozuv uslubi ijrochilik tarixiga musiqa merosini yozib olish va saqlab qolish yo'lidagi ilk urinish sifatida kirdi. Notatsiya muallifi katta musiqa arbobi va o'qituvchisi ham edi. Xudoybergan Muxrkan, Xudoyberdi Mahsum, Bobojon bo'lamonchi, Muhammad Rasul Mirzo, Matyoqub Xarratov, Matniyoz Yusupov va ko'pgina boshqa taniqli sozanda va xonandalar undan dutor, tanbur, g'ijjak, bo'lamon, surnay, doyra va boshqa cholg'ular chalishni o'rganishgan.

XX asrning 20-yillarida o'zbek musiqa san'ati jadal ravishda taraqqiy eta boshladi. Musiqa o'quv yurtlari - Toshkentdagi Turkiston xalq konservatoriyasi

(1918) va uning Samarqand, Farg‘ona (1919) va Buxorodagi (1920) filiallarida katta ishlar amalga oshirildi. Ularda asosan o‘zbek xalq cholg‘ulari hamda ba’zi evropa musiqa cholg‘ulari (fortepiano, skripka va damli cholg‘ular)ni chalish o‘rgatilar edi. Shu tufayli respublikaning ko‘pgina shaharlarida musiqa havaskorligi keng quloq yoydi.

O‘zbekistonda 1920-yillardan boshlab an’anaviy ijrochilik ansambllari asosida turli tarkibdagi o‘zbek xalq cholg‘u ansambllari tashkil etila boshladi.

Viloyat markazlari: Marg‘ilon, Andijon, Buxoro, Samarqand, Farg‘ona va Qo‘qonda milliy cholg‘ular ansambli tuzildi va ular tarkibida xalq musiqa san’atining yirik namoyandalari - Mulla Tuychi Toshmuhammedov, To‘xtasin Jalilov, Berkinboy Fayziev, Abduqodir Ismoilov, Hayit Oxun, Davlat Oxun, Zokir

Eshon, Ahmadjon Umrzoqov, Rustam, Ashurali Yusupov va boshqalar birgalikda ijodiy faoliyatlarini boshlaganlar.

O‘zbek xalq cholg‘ularini zamonaviy ijrochilik talab darajasiga moslashtirishning ilk qadamlari (tajribalari) o‘tgan asrning 20-yillari va 30-yillarining boshlariga to‘g‘ri keladi. Ushbu g‘oya birinchi bo‘lib toshkentlik mashhur hofiz Shorahim Shoumarov, xorazmlik ustoz sozanda Matyusuf Xarratov, toshkentlik mashhur sozgar Usta Usmon Zufarovlar tomonidan amalga oshirildi.

Ularning o‘z oldiga qo‘ygan asosiy maqsadlari - musiqiy cholg‘ularning ovoz jarangdorligini oshirish hamda xas pardalar yordamida cholg‘u diapozonini (eng past tovushdan eng yuqori tovushgacha bo‘lgan oraliq) kengaytirishdan iborat edi.

Hammamizga ma’lumki, milliy musiqiy cholg‘ularimiz azal-azaldan faqatgina xona sharoitida ijro etishga mo‘ljallangan bo‘lib, ularning tembr xususiyati ham aynan shunga mos edi. Asta-sekin cholg‘ularda keng davrlar va katta sahnalarda ijro etishga to‘g‘ri keladi. Mavjud cholg‘ular esa davr talabiga javob bermay qoladi.

Shunda sozanda, hofiz va sozgar ustalar cholg‘ular tovushini kuchaytirish kerakligini tushunib etadilar va o‘zlarining ilk g‘oyalarini amalga oshira boshlaydilar. Natijada dutor, tanbur va g‘ijjklarning bir necha tajribaviy turlari yaratildi.

O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik madaniyatining o'sishi, jahon klassik kompozitorlari asarlarining o'zlashtirilishi, O'zbekiston kompozitorlarining xalq cholg'ulari uchun maxsus asarlar yaratishi o'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik san'atini yanada yuksalishi uchun muhim zamin bo'ldi. Shu bilan birga yuqori malakali ilmiy-pedagogik va ijrochi kadrlarni tayyorlash masalasi ham kun tartibiga qo'yildi. O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilikning keyingi davrlardagi yuksalishi Toshkent (hozirda O'zbekiston) davlat konservatoriyasi faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. O'rta Osiyoda ijrochilik san'atining paydo bo'lishi haqida gapiring.
2. XIX asrning 60-yillarigacha ijrochilik san'atining taraqqiyoti haqida gapiring.
3. Xalq cholg'ularini uzoq o'tmishda paydo bo'lishi haqida gapiring.
4. Musiqa sohasida dastlab urma zarbli cholg'ular, damli cholg'ular, so'ngra torli-mizrobli va torli-kamonli musiqa cholg'ulari paydo bo'lganligi hamda tarixiy manbalari haqida ma'lumot bering.

2-Mavzu: Milliy cholg'u turlari

Reja

1. Cholg'ularning takomillashtirilishi
2. Cholg'u turlari

XX-asr boshlarida (1933 yil) B.M. Belyayev o'zining "O'zbek cholg'u asboblari" kitobida o'zbek xalq cholg'ularini rekonstruksiya qilish va takomillashtirish muammosini ko'tarib chiqdi. Universal nota yozish vositali sifatida, Yevropa nota yozuvi asosida o'zbek musiqa cholg'ularining tuzulishini aniqlashni taklif etdi. Natijada, bu borada zamonaviy ijrochilik talablariga javob beradigan cholg'u turlari paydo bo'la boshladi. Chang, g'ijjak cholg'ulariga qo'shimcha torlar qo'yildi. Usta Usmon Zufarov ko'plab dutor, tanbur, g'ijjaklarni turdosh turlarini yaratdi.

Matyusuf Xarratov changni takomillashtirish ustiga uzoq ish olib bordi. Natijada changning yuqori registrini qo'shimcha torlar va xaraklar hisobiga kengaytirdi. Usta Usmon Zufarov va Yunus Rajabiy hamkorligida dutor bas, g'ijjak bas, g'ijjak al't namunalari yaratildi va orkest tarkibiga kiritildi. Shu davrda musiqa cholg'ularini yasash uchun maxsus ustaxonalar ochila boshlandi. Namanganda usto Ro'zimat Isaboyev, Buxoroda usta Hoji ota, usta Tohirjon Davlatov, usta Najmiddin Nasriddinovlar, Toshkentda qo'shnay, surnay cholg'ularini taniqli sozandalar Xayrulla Ubaydullayev, usta Qayum surnaychilar takomillashtirdilar.

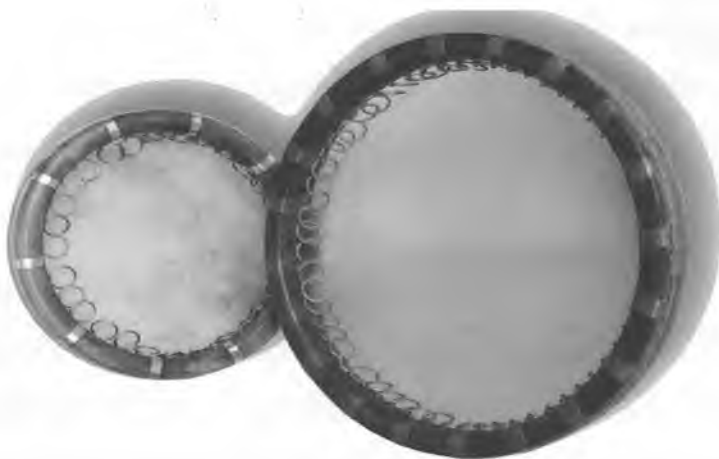
A.I.Petrosyans rahbarligi ostida bir guruh ustalar birlashib, Toshkent Davlat musiqa bilim yurtida o'quv cholg'u orkest sinfida yangi cholg'ularni sinab ko'rishadi.

1940 yillarda xalq cholg'ularining xromatik yarim tovushqatoriga ega 12 bosqichli turlari ancha ko'paydi. 50-yillarga kelib sinov tajribaxonasida Qirg'iziston, Turkmaniston, Tojikiston, Qoraqalpog'iston xalq musiqa cholg'ulari ham rekonstruksiya qilindi va takomillashtirildi.

O'zbek xalq cholg'u turlari tavsifi:

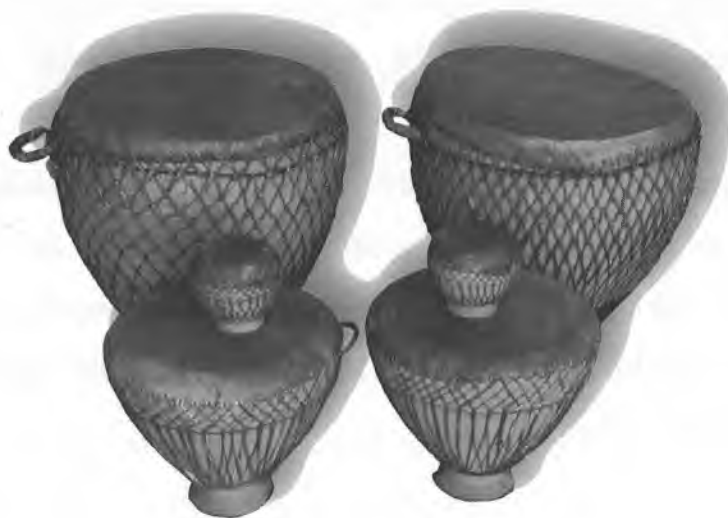
1. Doira. Ilmiy tadqiqotlar dastlabki cholg'u asboblari paydo bo'lishini eramizdan avvalgi XII ming yillikka bog'lashadi. Musiqachilikda dastlab urma zarbli cholg'ular paydo bo'lgan. Bular nog'ora, chindovul, childirma, dovul va doiralardir.

Doira iborasi ba'zan "dapp", "childirma", "chirmanda" deb yuritiladi, ijrochini esa dappchi-childirmachi, Buxoroda doiradast, Farg'onada chirmandachi, Samarqandda doirachi deb yuritiladi.

Doira oddiy aylanma shaklda, diametri taxminan 400 mm, bo'lgan, gardishini uzum zangidan qilingan, doira gardishiga buzoq yoki baliq, ba'zan toy terisidan qoplanadi. Gardishga qirqqa yaqin xalqachalar taqiladi. Ular shing'iroq, shilshila deb yuritilib ijrochi qo'shimcha sado beradi. Doirada 2 ta asosiy tovush bor. Biri past "bum", ikkinchisi baland "bak", ketma-ket kelgan ikkita qisqa tovush "bakko" (tak-tak) yoki (bak-bak) "takka" deb yuritiladi. Agar taktlar o'rtasida pauza kelsa "ist" so'zi qo'llanilgan. Baka - bum - bak – ist – baka - bak. 30 yillardan so'ng doira usullari, ya'ni "bum" chiziq ostiga, "bak" esa chiziq ustiga yozilib ijro etiladigan bo'ldi.

Nog'ora

Nog'ora: Nog'ra sopoldan yasalgan bo'lib, ustiga echki yoki kiyik terisi qoplanadi. Ko'pincha ikkitosh birga chalinadi, ikkalasi bir-biridan kvarta soziga farq qilishi lozim. Nog'oro aniq balandlikka ega emas, baland tovush "bak", past "bum", asosan ikkita ingichka cho'p bilan urib chalinadi. Nota yozuvida "bum" chiziq tagida, bak chiziq ustida yoziladi. Surnay chalganda usulni nog'ora bilan ushlaydilar.

Safoyil: Xitoy, uyg'ur xalqlari madaniyatida keng tarqalgan. U ikki bo'lak qattiq yog'och kaltakhasidan iborat bo'lib, bu kaltakcha mayda temir xalqachalarga o'rnashtiriladi.

Safoyil chalishda silkitib, yelkaga urib, shovqunli tovushlar chiqariladi.

Safoyil: Xitoy, uygʻur xalqlari madaniyatida keng tarqalgan. U ikki boʻlak qattiq yogʻoch kaltakchasidan iborat boʻlib, bu kaltakcha mayda temir xalqachalarga oʻrnatiladi.

Safoyil chalishda silkitib, yelkaga urib, shovqunli tovushlar chiqariladi.

Qayroq: Oʻrta Osiyo xalqlari oʻrtasida keng tarqalgan asosan ayollar ijrosida qoʻllanilgan. Raqslarda ishlatiladigan qayroq cholgʻusi yapaloq, tekis silliqlangan toʻrtta toshdan iborat boʻladi. Ijrochi har bir qoʻliga ikkitadan qayroqni ushlab silkitib har xil usullarni hosil qiladi.

Qayroq:

Chang: Ko'hna va qadimiy cholg'ulardan. Forobiy asarlarida o'sha davrdagi changning 15 ta tori bo'lganligi aytiladi. XVII asrda yashab ijod qilgan musiqashunos olim Darvesh Ali Changchiy bu sozni mukammal ijrochisi bo'lgan.

Tarixda chang cholg'usining juda ko'plab namoyondalari bo'lgan. Chang cholg'usidan o'zbek, tojik, uyg'ur va rus xalqlari ham keng foydalandilar. Ruslar uni "Simbal" deb atashadi. U tut, yong'oq, o'rik yog'ochlaridan yasaladi. Changning quloqlari 76 ta bo'lib, u chang korpusining o'ng tomoniga o'rnatiladi, pardalari xromatik yarim tondan iborat. Changni chalish uchun ishlatiladigan cho'p g'arovdan yoki qamishdan ishlanib, uchiga rezina o'rnatiladi.

Ud: Juda qadimiy cholg'u sozlaridan. Ud arabcha so'z bo'lib, bayram, to'y-tomoshani, xursandchilikni ifodolovchi "iyd" iborasining sinonimidir. Udning dastlabki nomi "Barbad" bo'lganligi ham ayrim manbalarda ko'rsatiladi. Barbad ikki so'zdan iborat bo'lib, bar-qomat, bad-o'rdak ma'nolarida ishlatiladi. Uning eng takomillashgan shakliga ud deyiladi.

Ud

Qadimiy Udlar ikki torli bo‘lib, “zir” va “bam” deb nomlanadi. Bam pastdagi, zir yuqoridagi ingichka tor. Keyinchalik uch, to‘rt torli bo‘lgan, Forobiy unga beshinchi torni o‘rnatgan.

Rubob

Rubob: Rubob O‘rta Osiyo xalqlari musiqa madaniyatida keng qo‘llaniladi. Tut, chinor, o‘rik yog‘ochlaridan ishlanib, kuchli jarangdor tovush beradi. Qadimgi rubob pardalari ichakdan bo‘lgan. 1936-yildan boshlab po‘lat simdan (5-simi ichakdan) chalinadi. Rubob asbobi bir necha turlardan iborat. Bular rubob prima, rubob sekunda, rubob tenor deb nomlanadi.

Afg'on rubobi

Afg'on rubobi: Hindiston, Pokiston, Eron, Afg'oniston, O'zbekiston, Tojikistonda keng tarqalgan. Nomlanishiga ko'ra Tojik rubobi, Buxoro rubobi, Badaxshon rubobi ham deyiladi. Ushbu cholg'uning usti teri bilan qoplangan, katta chuqur o'yma kosasining toraytirilgan, yon tomonlaridan yuqori qismiga yupqa qopqoq yelimlangandir. Odatda beshta chalinadigan asosiy pay tor, hamda yon quloq (go'shak)larga tortiladigan 10-11 ta aks-sado beruvchi sim torlarga ega bo'lib, asosiy torlar o'zaro kvartaga sozlanadi. Aks-sado beruvchi simlar esa pog'onama-pog'ona ko'tariluvchi sekundalarni tashkil etadi. Torlari simdan va ichakdan bo'laddi.

Tanbur

Tanbur – manbalarda yozilishicha yunoncha soʻzdan olingan boʻlib, tan – yurak, dil, bur – tirnovchi, qitiqllovchi degan maʼnoni beradi. Asrlar osha otobobolarimizdan bizning davrimizgacha yetib kelgan bir qator musiqiy cholgʻular orasida tanbur oʻzinig sehrli, maftunkor, dillarga orom beruvchi sadosi, xush kayfiyat baxsh etuvchi qudratga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Tarixiy manbalarga murojaat etib tanburning nafaqat oʻzbek, tojik, uygʻur xalqlarida, shuningdek, qoʻshni mamlakatlar – Afgʻoniston, Eron, Turkiya, shimoliy Hindiston hamda ayrim Arab mamlakatlarida ham azaldan mavjud boʻlganidan voqif boʻlamiz. Ana shu mamlakatlarda tanburning turli shaklda eramizdan avvalgi birinchi asrdanoq keng ishlatib kelganligini qadimiy yodgorliklar, turli arxeologik topilmalar, minyaturalardagi tasvirlar hamda koʻpgina yozma manbalar tasdiqlamoqda. Zamonasining ulugʻ mutafakkiri va olimi “Abu Nasr Muhammad Al-Farobiy oʻzining kitobul musiqiy Al-Kabir”- (musiqaga doir katta kitob) asarida tanbur sozini oʻsha davrlarda, yaʼni X-asrda xurosonli va bogʻdodli kabi turlari mavjud boʻlganligi haqida maʼlumot berilgan.

Keyinchalik XV-asrda Samarqandda Amir Temur saroyida uzoq yillar davomida o'zining benazir san'ati bilan xizmat qilib dovrug' qozongan sozanda Xo'ja Abduqodir tanburining turkiy turlari bilan bir qatorda "Nay tanbur" deb nomlanuvchi kamonli turi mavjud bo'lgan. Mazkur cholg'u hozirda "Sato" deb ataladi. Tanbur uzun va yo'g'on dastasiga qalin pardalar bog'langan hamda yupqa-yo'g'on qoplamali noksimon kosaxonasi ustidagisi maxsus xarrakkdan o'tgan uch to'rt simli noxun bilan chertib chalinadigan cholg'u hisoblanadi.

Tanbur sozining qadimiy turlaridagi torlar XVI asrga qadar ipakdan bo'lganligini, XVII asr musiqashunos olimi Darvesh Ali Changiy o'z risolasida bayon etib, uning ta'kidlashicha mohir ijrochilar tanbur tovushining tembri yanada jozibador bo'lishi uchun kumush va mis simlardan foydalanishgan. Mazkur cholg'u keyinchalik bizning davrimizdagi kabi ko'rinishga kelgan. Bu tanbur sozining davrlar o'tishi bilan yanada takomillashganidan dalolat beradi. Tanburning pardalardagi baland-pastlik darajasini ikki xil Bas va Skripka kalitlarida notalarda ifoda etganda yozilganiga nisbatan tanburda bir oktava past eshitiladi. Shashmaqomda tanbur turlicha ya'ni buzruk, dugoh, segoh, iroq maqomlarida kvartaga, rost maqomida esa butun parda katta sekunda sozlanadi.

Bu maqomlarga mos keladigan tovushqatorlar quyidagicha:

Tovushqatorlar bir oktava yuqori berilmoqda. Tanburning boy tasviriy imkoniyatlarini hozirgi avlod vakillariga meros qilib uzluksiz davomiyligini ta'minlangan san'atimiz fidoiysi Otag'iyos Nazirov, Matyoqub Xattorov, Sultonxon Xokim, Shaborat Qori Siroj, Usta Toir, Ro'zimatxon Asadqori Lutfullayev, Fazliddin Shaxobov, Shonazar Soxobov, Boboqul Fayzullayev, Maxsudxo'ja Yusupov, Yoqub Davidov kabi mashshoqlarning nomlari yoshi ulug' musiqa ixlosmondlarining yodlarida va qalblarida muhirlanib qolgan desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. Respublikamizning turli vohalarida yashab ijod qilgan bu ajib simolar ijrochilik san'atida o'ziga xos betakror uslub hamda maktab yaratganlar.

Tanbur mumtoz she'riyat namayondari: Lutfiy, A.Jomiy, A.Navoiy, M.Bobur, Mashrab, Ogahiy, Furqat, Xislat, Xurshid, Habibiy va boshqa ko'plab g'azaliyot ahlining qalb ardog'ida bo'lganligini ularning ijodlari orqali anglaymiz. Barcha

mumtoz musiqiy merosimiz namunalari xususan maqom ashulalar azaldan yillar davomida tanbur jo'rligida atoqli hofizlar tomonidan ijro etib kelingan va bu an'ana hozir ham davom etayotganini alohida ta'kidlab o'tishshimiz joyizdir. Tarixga nazar tashlab Ota Jalol Nosirov, Mulla To'ychi Toshmuhammedov, Levi Boboxonov, Sodirxon Hofiz, Shorahim Shomurodov, Shoynazar Sohibov, Berkinboy Fayziyev, Xo'raxon Sultonov, Maruf Xo'ja Boxodirov, Shoqosim Shojalilov, Rasul qori Muhammadiyev, Fattohxon Mamadaliyev, Orifxon Hotamov kabi atoqli maqomchi hofizlar uchun tanbur doimiy jo'ranavoz soz bo'lganligini voqif bo'lamiz. Har qanday kasbu-kor, ilm-ma'rifat, madaniyat va sana'tning rivoj topishi shakllanishi avlodlari shajarasi zanjirining uzulmasligidadir. Jumladan musiqa ijrochiligi san'ati ham bevosita avloddan- avlodga sayqal topib o'tib kelayotgan buyuk ne'matlardan biridir. XX asrda yashab ijod qilgan mashxur mumtoz tanburchi sozandalarning tabarruk nomlari tarix zarvaraqlariga muhrlab qolingan. Jumladan: Risqi Rajabiy, Ma'rufxon Toshpo'latov, Jo'ra Saidaliyev, Maxsudxo'ja Yusupov, Abdumutal Abdullayev Rasul Qori Mamadaliyev kabi sozandalardan meros qolgan ijro asarlari ma'naviy boyligimiz hisoblanadi.

Ustoz Turg'un Alimatov an'anaviy ijrochilikda musiqiy asarning ta'sirchanligi inson ruhiyatiga xushkayfiyat baxsh etishi, ma'naviy ozuqa berishi, kuyning milliy ijro bezaklari bilan to'laqonli ifoda etishidir. Uning uchun sozanda yuksak musiqiy did va mahoratga ega bo'lishi lozim. Jumladan tanbur sozi ijrochiligida keng qo'llaniladigan turli nola, qochirim zarb kabi musiqiy bezaklar asar ijrosidagi yetuklikni ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda tanbur sozi ijrochiligida yorqin yulduz bo'lib o'zining qalb qo'ri, sehrli barmoqlari bilan chertgan sozdan xushnavo taratib yuraklarni zabt etgan "Tillo", "Soxibiy" larni ijro etgan.

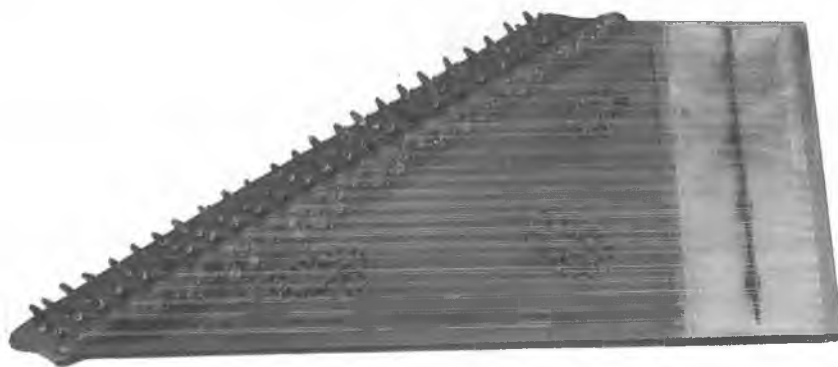
O'zbekiston xalq artisti: Professor Turg'un Alimatovni o'zbek milliy musiqa ijrochiligida betakror uslub, maktab yaratgan san'at arboblardan biri desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. San'atimizning rivoj topishi, shakllanishi avlodlar shajarasi zanjirining uzilmasligidadir.

Dutor

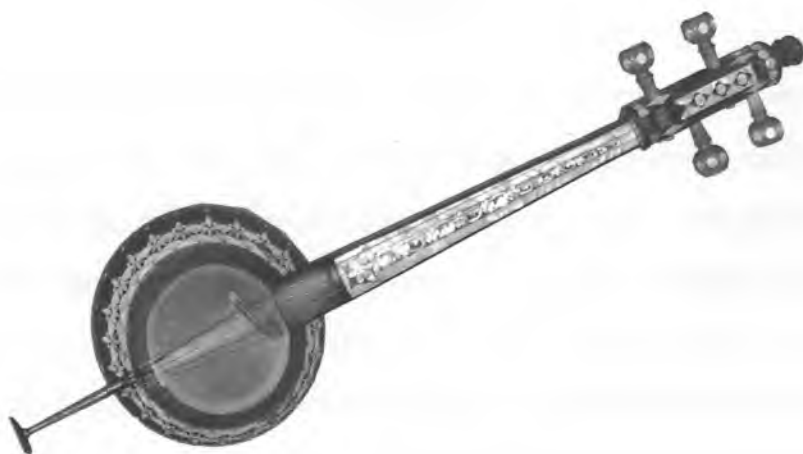
Dutor: Dutor tojikcha soʻz boʻlib, ikki tor degan maʼnoni bildiradi. tojik, uygʻur, turkman, qaraqalpoq xalqlarining eng sevimli cholgʻusi. Kvarta, kvinta, oktava va unisonga ham sozlanadi. Bizda qoʻllailadigani dator-alʼt deb ataladi. Kichik oktava lya, mi notalariga sozlanadi. Bunga oʻxshash cholgʻularni qozoqlarda “doʻmbra”, qirgʻizlarda “qoʻbiz” deb ataladi. Dastasiga ichak yoki ipakdan eshilgan pardalar bogʻlangan diatonik tovushqatordan iborat datorlar xalq datorlari deb aytiladi. Dasta va kosa qismlardan iborat, ularni birlashtiruvchi qismi “boʻgʻiz” deb ataladi. Kosasi oʻyma va qoburgʻalarning birlashganidan yasalishi mumkin. Uning dator prima, dator sekunda, dator bas, dator kontrabas turlari hozirda musiqa amaliyotida qoʻllaniladi.

Qonun

Qonun: Yaqin va o'rta Sharq mamlakatlarida tarqalgan. Forobiy tomonidan ixtiro qilingani haqida ma'lumotlar bor. Qonun ko'p torli, yassi sathli, trapetsiya ko'rinishda, chinor, yong'oq, o'rik daraxtlari yog'ochidan tayyorlanadi. Qopqog'i (deka) hayvon yoki baliq terisi bilan qoplanadi. Qopqoq ustida turli gul shaklidagi uchta tovushxonasi mavjud. Ustki qopqog'i oralig'ida 24-25 ta (uchtalik), ichak torlari (72-75 ta) joylashgan. Qonunga o'xshash cholg'ular: ruslarda gusli, latishlarda kuokle, estonlarda kannel, ozarbayjonda chang, ukrainlarda bandura, g'arbiy Yevropada simbala deb yuritiladi.

G'ijjak

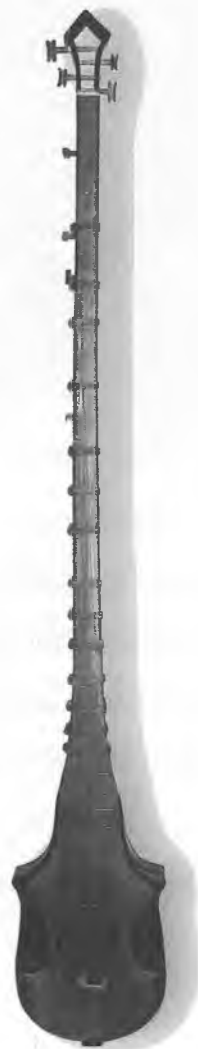
G'ijjak: Kosasi qovoqdan, kokas yang'og'idan yasalib, ichi kovak qilib o'yilgan. Kosasi ustiga baliq terishi va pufak qoplangan. Kosasining pastki qismiga tayoqcha o'rnatilib, ijrochi uni tizzaga qo'yib, o'tirgan hamda chalgan. Dastasi dumaloq bo'lib, kosaga yaqinlashib borgan sari kengaytirib ishlangan. Hozirda asosan 4 ta tori joriy qilingan. 4-tor kichik oktava sol, 3-tor 1-oktava re, 2-tor 1-oktava la ga va 1-tor 2-oktava mi ga sozlanadi. Turlari – g'ijjak al't, g'ijjak bas, g'ijjak kontrabas.

Qo'biz

Qo‘biz: Torli kamonchali cholg‘u tori 2 ta bo‘lib, har bir tori bir to‘plam qildan iboratdir. (ot quyrug‘idan olingan). Qozog‘istonda, Qirg‘iziston, Turkmaniston, Qoraqalpoq xalqlarida keng tarqalgan.

Sato

Sato: Tashqi ko‘rinishdan tanburga o‘xshaydi. Kosasi tut, yong‘oq-o‘rikdan o‘yib yasaladi. Uni noxun bilan chalsa ham bo‘ladi. Asosiy torlari 3 ta, ba‘zan 4 ta bo‘lib, bu torlar metal misdan iborat bo‘ladi.

Nay: Tuzulishiga ko‘ra barmoqlar bilan berkitilgan 6 teshikcha, diatonik tovushqatorga ega bo‘lib, hajmi 1-oktava lyadan, 4-oktava re gacha. Notalar skripka kalitiga yoziladi.

Nay

Surnay: Uning ham chap va o'ng qo'l barmoqlari bilan yopiladigan 6 ta teshikchasi bor. 7-teshik esa pastki tomonda bo'lib, chap qo'lning bosh barmog'i bilan bekitiladi. Hajmi kichik oktava Iya dan 2-oktava mi ga qadar. Ovozi baland bo'lib, asosan to'y-tomoshlarda ijro etib kelinadi.

Surnay°

Qo'shnay: Ikki qamish naychadan iborat bo'lib, ularga maxsus tilcha o'rnatiladi. Chalishda ikkita naycha bir xil puflanadi, har ikkala naychada joylashgan 7 ta teshikchani tegishlilari barmoq bilan bosiladi. Ovoz hajmi 1-oktava re-dan 2-oktava sol gacha.

Qo'shnay

Qo'shnay: Ikki qamish naychadan iborat bo'lib, ularga maxsus tilcha o'rnatiladi. Chalishda ikkita naycha bir xil puflanadi, har ikkala naychada joylashgan 7 ta teshikchaning tegishlilari barmoq bilan bosiladi. Ovoz hajmi 1-oktava rye-dan 2-oktava sol gacha.

Karnay

Karnay: Tuzilishi ikki, uch bo'lakdan iborat bo'ladi. Uzunligi 2 metrdan ortiq, puflab chalinadigan qismi oxirida mayda teshikcha bor. Karnay cholg'u ijrosida tovushlar sekunda intervaliga o'xshaydi, asosiy tovushdan yuqori sof kvinta yoki kichik septima intervali chalinadi. Asosan, bayramlar, to'y-tomosholarda doira, surnay jo'rligida chalinadi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Zarbli cholg'ularga ta'rif bering?
2. Torli cholg'ularga ta'rif bering?
3. Puflama cholg'ularga ta'rif bering?
4. Ansambl turlari to'g'risida ma'lumot to'plang.

3-Mavzu: Uslubiy ko'rsatmalar

Reja:

1. Ansambl ijrochiligining umumiy qoidalar.
2. Ansambl cholg'ularini sozlash.
3. Ansambl cholg'ularini saqlash.

Ansambl ijrochiligida sozandalarning bir xil ijro uslubida chalishlari juda muhimdir. O'zbek xalq cholg'ulari ansamblidagi ijro uslubi va rubobchilar, dutorchilar ansamblidagi ijro uslublari bir-biridan farq qiladi. Xalq cholg'ularidan tuzilgan ansamblidagi ijro uslubi asosan asarning xarakterini ochib berishga qaratilgan bo'lib, ansambl ijrochiligi uslubidan kelib chiqqan bo'lsa, dutorchilar ansamblidagi ijro uslubi dutor ijro imkoniyatlarini, undagi rang-barang usullarni, dutorning o'zigagina xos bo'lgan jozibani yaqqol ko'rsatib berish imkoniyatini beradi.

Yuqorida aytilganidek, har qanday ruhiy holatda va har qanday shart-sharoitda ham o'qituvchi amaliy darsga ko'tarinki ruhda, ijrochilik kayfiyatida kirib kelmog'i va tez fursatda talabalarni ijroga tayyorlamog'i zarur. Chunki ana shu ruhiyat va ko'tarinki kayfiyat o'qituvchidan talabalarga ko'chadi va ular o'tiladigan hamda o'rganiladigan asarni tez va puxta o'rganadilar.

Ansamblida ijro mahoratini egallash, avvalo, to'g'ri o'tirish, cholg'u sozini to'g'ri tutish, tovush chiqarish madaniyatini egallab borish, ijro harakatlarini to'g'ri shakllantirish hamda jamoa bilan ijro qoidalariga to'liq amal qilishni nazarda tutadi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Ansambl bilan ijro qilish vaqtida cholg'uchining gavdasi to'g'ri bo'lishi va tashqi ko'rinishi chiroyli bo'lishi lozim.

2. Cholg'uchilar o'rindiqqa suyanmasdan, stulning yarmiga o'tirishi, chap oyoq oldinroq, o'ng oyoq orqaroq bo'lishi lozim.

3. Cholg'uchilarning o'ng qo'li to'g'ri joylashishiga, ijro harakatlarining erkin bo'lishiga erishish lozim.

4. Cholg'uchilar chap qo'l bilan cholg'u dastasini siqmasdan, qo'l kaftining dastaga tegmasligiga erishish lozim.

5. Cholg'uchilar kuyni boshlashda diqqat bilan o'tirishlari, ansambl rahbari yoki doirachining auftakti bilan birgalikda boshlashlari lozim.

6. Cholg'uchilar kuyni tamomlashda ham xuddi shunday doirachining usuliga muvofiq yoki umumiy ansamblning bir nafas bilan tamomlashiga diqqat qaratishlari lozim.

7. Cholg'uchilar ansambli ijrochiligida jamoa bilan ijro etish madaniyatiga rioya qilish, ijro paytida diqqat bilan o'tirish, nafaqat o'zining cholg'usi tovushini, balki umumiy ansambl tovushini va shunga mos ravishda o'z cholg'usining tovushini nazorat qilib borishi zarur.

8. Cholg'uchilar ijro uchun qulay va to'g'ri holatni tanlash, qo'llarni erkin tutish, tovush chiqarish madaniyatini to'g'ri o'zlashtirib bo'rish har bir ijrochi uchun muhimdir.

Cholg'uchilar ansambli darsi boshlanguniga qadar talabalar cholg'ularni kamertonga yoki to'g'ri sozlangan fortepiano tovushiga sozlash tavsiya etiladi. Ansambl darsida esa cholg'uchilar tarkibidagi cholg'ularga qarab, masalan, nay, chang yoki akkordeon cholg'ulariga sozlash mumkin. Dars boshlanishidan oldin yoki birorta konsertda chiqish qilishdan oldin har bir cholg'uni toza qilib sozlash ansambl asarlarining mukammal eshutilishida katta ahamiyatga ega.

Cholg'uchilar ansambli fanining dastlabki mashg'ulotlarida cholg'ularni ansambl rahbarining o'zi sozlab beradi va asta-sekin shogirdlarini ham o'z cholg'ularini mustaqil sozlashga o'rgatib boradi. Xalq cholg'ularining aksariyat qismi teri bilan qoplangan yoki yog'och qopqoqli bo'lib, similar xarrak orqali o'tkaziladi. Shuning

uchun ham cholg'ularni sozlash jarayonida torlar tagiga qo'yilgan xarrakning to'g'ri joylashishiga alohida e'tibor berish zarur.

Cholg'uni sozlashda avval ochiq tor sozlanib, keyin uning oktava pardasi bosilib, aniq sozlanganligiga ishonch hosil qilinadi. Agar tovush sof oktava eshitilsa, bu xarrak to'g'ri joylashganligidan darak beradi. Tori bosib chalganda ochiq parda oktava pardasidan baland eshitilsa, xarrakning o'rnashgan joyi tovush xonasidan uzoqlashtiriladi va aksincha, torni bosganda tovush oktavadan past sadolansa, xarrak tovush xonsi tomonga suriladi. Natijada ochiq tovush oktava tovushi bilan bir xilligiga erishiladi. Birinchi ochiq tovush tiniq sozlanganidan so'ng, qolgan torlar ham shu tovushga nisbatan aniq qilib sozlanadi. Barcha sozlar aniq sozlanishiga erishilgandagina ansamblning umumiy sozini ham tiniq unison eshitalishiga erishiladi.

Ansambl cholg'ularining yaxshi saqlanishi mashg'ulot o'tkaziladigan xonining holatiga bog'liq. Ansambl mashg'uloti o'tkaziladigan xona keng, yorug', harorati mo'tadil bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Ansambl sinfi mashg'ulot xonasida o'quv adabiyotlari, notalar, cholg'ular uchun kerakli pultlar, g'ijjak cholg'usi uchun konifol, barcha cholg'ular uchun torlar, cholg'ularning g'iloflarini soladigan shkaf va nota chiziqlari chizilgan sinf taxtasi bo'lishi kerak. Ansambl sinfi xonasi cholg'ular, cholg'ularning applikatura jadvallari, nota savodxonligiga oid nazariy ma'lumotlar, taniqli bastakorlar va cholg'uchilarning rasmlari bilan jihozlangan bo'lishi maqsadga muvofiq.

Cholg'ular ansambl mashg'ulotlari xonasida saqlanishi lozim. Ularning yaxshi saqlanishi uchun har bir cholg'uning o'z g'ilofiga solinishi va shkafning taxtali tokchalariga saqlanishi lozim. Dutor, tanbur, g'ijjak, doira kabi cholg'ularning dastasiga ip bog'lab ularni shkafning mixchalariga ilib qo'yish ham mumkin. Bundan tashqari har bir cholg'uning holati uchun javobgarlik hissini birinchi mashg'ulotlardan talabalarga tushuntirib borish kerak. Chunki o'zbek xalq cholg'ulari ob-havo temperaturasi va namligiga juda ta'sirchandir. Cholg'uchi o'zi chaladigan cholg'usining ahvolini yaxshi bilishi, mashg'ulotlarda, mustaqil mashq

qilganda va konsert jarayonlarida cholg'uni ehtiyot qilib saqlashi, cholg'uning ovoz sifati buzilib qolmasligini doimo nazorat qilib borishi lozim.

Cholg'uchilar ansamblida talabalar orasidan ansambl uchun sardor saylanadi. Ansmbl sardorining vazifasi ansambl rahbariga yaqindan yordam berishdir. U ansambl mashg'ulotlarini uyushtiradi, talabalarning tartib-intizomini va umumiy davomatini nazorat qiladi. Ansambl mashg'ulot xonasida cholg'ular, jihozlar, o'quv va ko'rgazmali qurollarning yaxshi saqlanishini ta'minlaydi, o'qituvchining barcha tashkiliy ishlariga ko'maklashadi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Dars boshlanishida o'qituvchi kayfiyatining talabaga ta'siri haqida gapiring.
2. Ansambl ijrochiligining umumiy qoidalarini sanab bering.
3. Cholg'ularni sozlashda nimalarga e'tibor berish kerak?
4. Cholg'ularning mashg'ulot xonasida saqlanishi bo'yicha nimalarni bilasiz?
5. Cholg'ularni saqlashda nimalarga e'tibor berish kerak?

II BOB. ANSAMBL IJROCHILIGI UCHUN
XALQ KUYLARIDAN NAMUNALAR

Olmani otdim

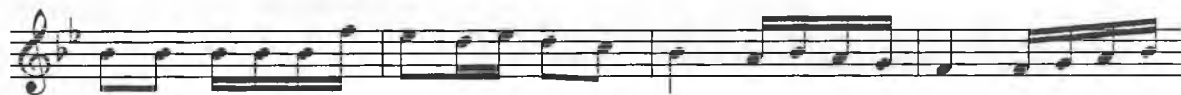
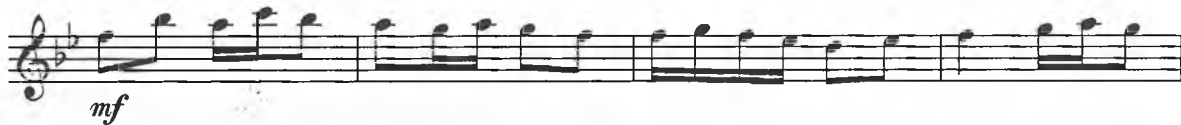
O'zbek xalq kuyi

Allegretto

The musical score for "Olmani otdim" is written in 2/4 time and consists of ten staves. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The dynamics and articulations are as follows:

- Staff 1: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 2: *mf* (mezzo-forte), starting with a repeat sign and a first ending bracket.
- Staff 3: *p* (piano)
- Staff 4: *p* (piano)
- Staff 5: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 6: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 7: *f* (forte)
- Staff 8: *f* (forte)
- Staff 9: *f* (forte)
- Staff 10: *f* (forte)

The score includes various musical notations such as eighth and sixteenth notes, rests, repeat signs, first and second endings, and dynamic markings.

Olmani otdim uforisi

O'zbek xalq kuyi

Allegro

The musical score is written on ten staves in 6/8 time, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The tempo is marked 'Allegro'. The dynamics are indicated by *mf* (mezzo-forte), *p* (piano), and *f* (forte). The score includes repeat signs and a double bar line with a repeat sign at the end of the piece.

Staff 1: *mf*

Staff 2:

Staff 3: *p*

Staff 4:

Staff 5:

Staff 6: *f*

Staff 7:

Staff 8:

Staff 9: *mf*

Staff 10: *p*

A musical score for a single melodic line in 2/4 time, written in a key with two flats (B-flat and E-flat). The score consists of 11 staves. The first six staves are in 2/4 time, and the last five staves are in 2/2 time, indicated by a double bar line and a 2/2 time signature. The music features various dynamics and articulation marks.

Staff 1: Treble clef, 2/4 time. Notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter).

Staff 2: Treble clef, 2/4 time. Notes: D4 (quarter), C4 (quarter), B3 (quarter), A3 (quarter), G3 (quarter), F3 (quarter), E3 (quarter), D3 (quarter).

Staff 3: Treble clef, 2/4 time. Notes: D3 (quarter), C3 (quarter), B2 (quarter), A2 (quarter), G2 (quarter), F2 (quarter), E2 (quarter), D2 (quarter).

Staff 4: Treble clef, 2/4 time. Notes: D2 (quarter), C2 (quarter), B1 (quarter), A1 (quarter), G1 (quarter), F1 (quarter), E1 (quarter), D1 (quarter).

Staff 5: Treble clef, 2/4 time. Notes: D1 (quarter), C1 (quarter), B0 (quarter), A0 (quarter), G0 (quarter), F0 (quarter), E0 (quarter), D0 (quarter).

Staff 6: Treble clef, 2/4 time. Notes: D0 (quarter), C0 (quarter), B0 (quarter), A0 (quarter), G0 (quarter), F0 (quarter), E0 (quarter), D0 (quarter).

Staff 7: Treble clef, 2/4 time. Notes: D0 (quarter), C0 (quarter), B0 (quarter), A0 (quarter), G0 (quarter), F0 (quarter), E0 (quarter), D0 (quarter).

Staff 8: Treble clef, 2/4 time. Notes: D0 (quarter), C0 (quarter), B0 (quarter), A0 (quarter), G0 (quarter), F0 (quarter), E0 (quarter), D0 (quarter).

Staff 9: Treble clef, 2/4 time. Notes: D0 (quarter), C0 (quarter), B0 (quarter), A0 (quarter), G0 (quarter), F0 (quarter), E0 (quarter), D0 (quarter).

Staff 10: Treble clef, 2/4 time. Notes: D0 (quarter), C0 (quarter), B0 (quarter), A0 (quarter), G0 (quarter), F0 (quarter), E0 (quarter), D0 (quarter).

Staff 11: Treble clef, 2/2 time. Notes: D0 (half), C0 (half), B0 (half), A0 (half), G0 (half), F0 (half), E0 (half), D0 (half).

Dynamics and articulation:

- Staff 3: *f* (forte) dynamic marking.
- Staff 6: *mf* (mezzo-forte) dynamic marking.
- Staff 7: *Allegretto* tempo marking.
- Staff 7: *mp* (mezzo-piano) dynamic marking.
- Staff 9: *f* (forte) dynamic marking.

Bilakuzuk

O'zbek xalq kuyi

M.M. ♩ = 126

Gulyoraxon

O'zbek xalq kuyi

Allegretto

Farg'onacha

O'zbek xalq kuyi

Allegro moderato

mf

f

mf

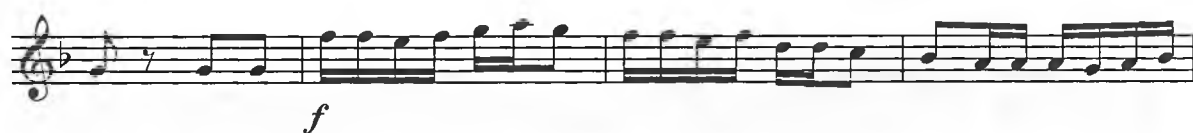
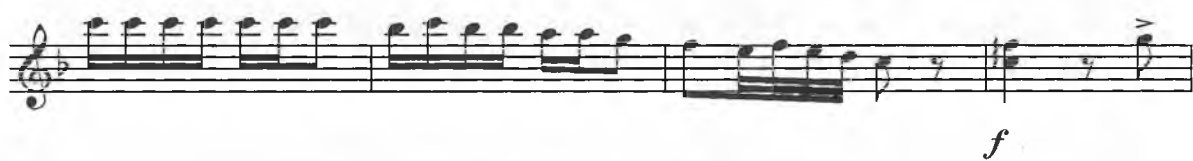
Mirzadavlat

O'zbek xalq kuyi

Allegretto

The musical score for "Mirzadavlat" is written for a single melodic line in 2/4 time. The key signature has one flat (B-flat). The tempo is marked "Allegretto". The score consists of 10 staves of music. The dynamics and articulations are as follows:

- Staff 1: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 2: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 3: *f* (forte)
- Staff 4: *p* (piano)
- Staff 5: *mf* (mezzo-forte) with a slur over the first two measures.
- Staff 6: *f* (forte)
- Staff 7: *f* (forte)
- Staff 8: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 9: *mf* (mezzo-forte)
- Staff 10: *mf* (mezzo-forte)

Qoradali

O'zbek xalq kuyi
Sulton Hayitboyev qayta ishlagan

Allegretto

The musical score for 'Qoradali' is written in 2/4 time and consists of ten staves. The key signature has one sharp (F#). The dynamics are marked as follows: *mf* (mezzo-forte) on the first staff, *p* (piano) on the first and third staves, *mf* on the second and fifth staves, *p* on the sixth staff, and *f* (forte) on the sixth staff. Trills are indicated by 'tr' with a wavy line above the notes on the second, fourth, and fifth staves. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, often beamed together, and includes several trills. The piece concludes with a final cadence on the tenth staff.

A musical score consisting of nine staves of music in treble clef. The notation includes various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The key signature is one sharp (F#). The score includes dynamic markings: *mf* (mezzo-forte) on the eighth staff and *sf* (sforzando) on the ninth staff. The music concludes with a double bar line on the final staff.

Rajabiy

O'zbek xalq kuyi

Vazmin

The musical score for 'Rajabiy' in Vazmin style is written for a single melodic line on a treble clef staff. The key signature is one sharp (F#), indicating G major. The tempo and meter are not explicitly marked, but the notation suggests a 2/4 or 3/4 time signature. The score consists of 11 staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp. The music is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The second staff contains a first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.'). The third staff continues the melody. The fourth staff also contains a first ending and a second ending. The fifth staff continues the melody. The sixth staff contains a first ending and a second ending. The seventh staff continues the melody. The eighth staff contains a first ending and a second ending. The ninth staff continues the melody. The tenth staff contains a first ending and a second ending. The eleventh staff continues the melody. The score is written in a clear, legible style with standard musical notation.

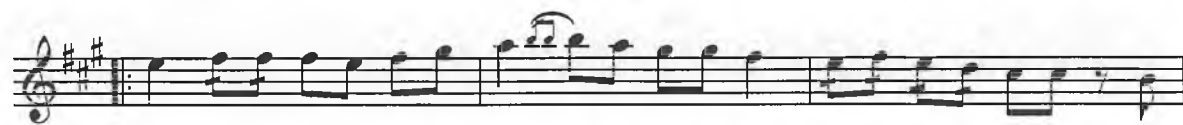
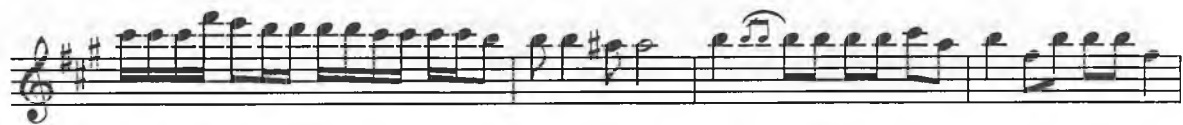
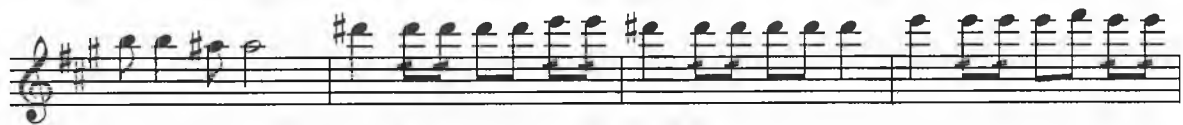

Nasri segoh

Shoshilmasdan

O'zbek xalq kuyi

Ufori nasri segoh

Tez, quvnoq

O'zbek xalq kuyi

O'rtacha

Aliqambar

O'zbek xalq kuyi

Allegro moderato

mf

p

f *p*

Rohat

O'zbek xalq kuyi

Tezroq, yengil

The musical score for 'Rohat' is written in 2/4 time with a key signature of two sharps (F# and C#). It consists of ten staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of two sharps, and a 2/4 time signature. The tempo and mood are indicated as 'Tezroq, yengil' (Faster, light). The first staff starts with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The second staff continues the melody with various note values and rests. The third staff features a forte (*f*) dynamic and includes a triplet of eighth notes. The fourth staff contains several triplet markings over eighth notes. The fifth staff continues the melodic line with slurs and ornaments. The sixth staff ends with a double bar line. The seventh staff begins with a repeat sign and continues the melody. The eighth staff features a forte (*f*) dynamic and includes a triplet of eighth notes. The ninth staff continues the melody with slurs and ornaments. The tenth staff ends with a forte (*f*) dynamic and a final note. The score includes various musical notations such as treble clefs, key signatures, time signatures, dynamics, articulation marks, and ornaments.

Abdurahmonbegi

O'zbek xalq kuyi
Orif Xakimov notaga olgan

Allegretto

The musical score for 'Abdurahmonbegi' is written in 2/4 time. It consists of ten staves of music. The tempo is marked 'Allegretto'. The dynamics are indicated by *mp* (mezzo-piano), *mf* (mezzo-forte), and *f* (forte). The piece begins with a *mp* dynamic and ends with a *f* dynamic. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, as well as rests and repeat signs.

mp *f* *mf* *f* *mf* *mp* *mf* *rit.*

Munojot

O'zbek xalq kuyi

Salmoqli, kuychan

p

p

p

p

p

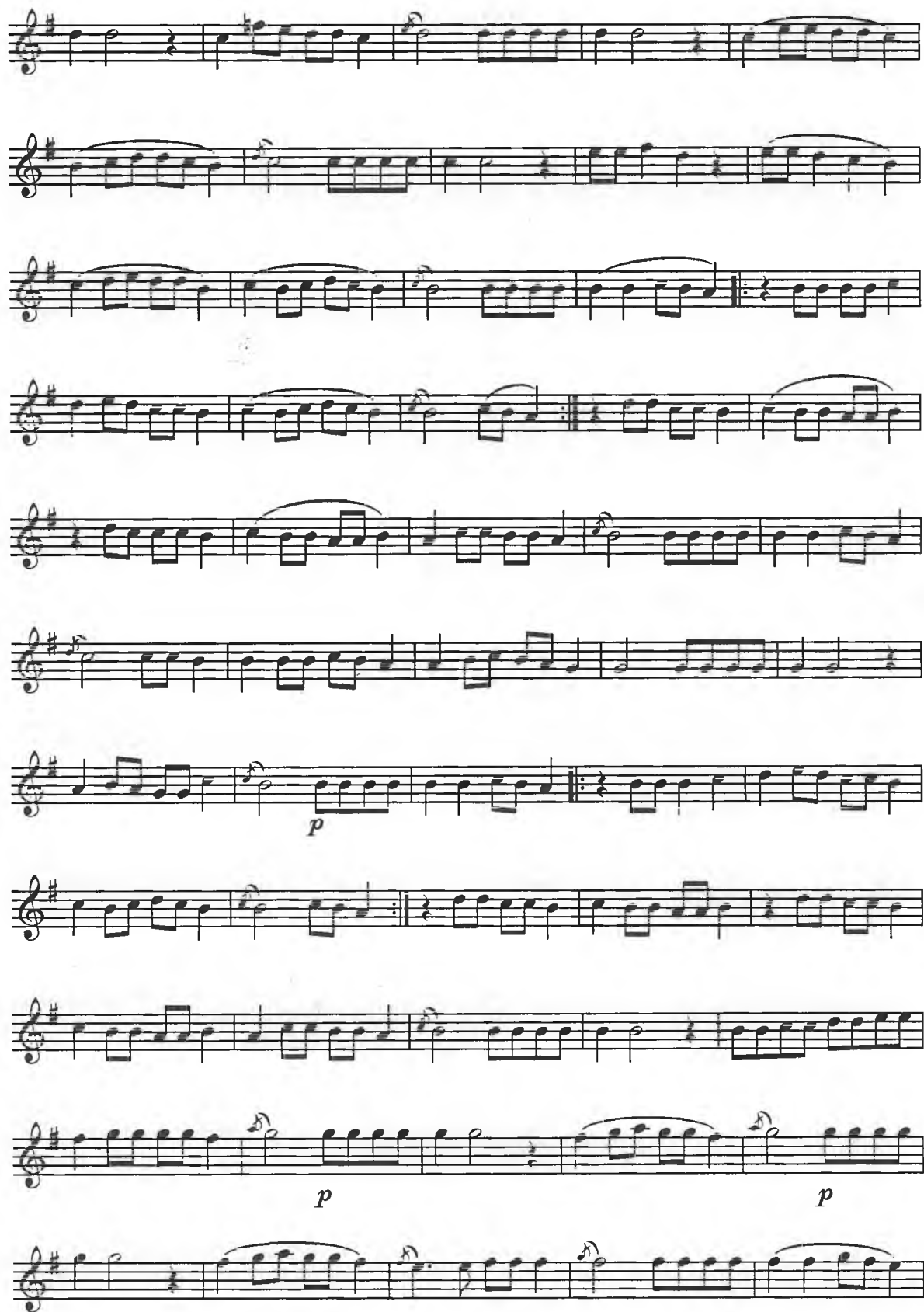
p

p

p

p

p

A musical score for a single melodic line in G major (one sharp). The score consists of ten staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The music is written in a continuous melodic line with various articulations, including slurs and accents. The second staff includes dynamic markings: *f* (forte) at the beginning, *p* (piano) in the middle, and *dim.* (diminuendo) towards the end. The third staff continues the melodic line. The fourth staff includes a *p* (piano) marking. The fifth staff continues the melodic line. The sixth staff includes first and second endings, marked with "1." and "2." above the staff. The seventh staff continues the melodic line. The eighth staff includes a *p* (piano) marking. The ninth staff includes a *p* (piano) marking. The tenth staff includes a *rit.* (ritardando) marking and ends with a *pp* (pianissimo) marking. The score concludes with a double bar line.

Munojot ifori

O'zbek xalq kuyi

Sho'xchan, ildam

1. 2. — Salmoqli, vazmin

Munojot mo'g'ulchasi

O'zbek xalq kuyi

O'rtacha tez, salmoqli

The musical score is written on a single staff in treble clef with a 2/4 time signature. It consists of eight measures of music. The first measure starts with a quarter rest followed by a quarter note G4. The second measure contains a quarter note A4, a quarter note B4, and a quarter note C5. The third measure contains a quarter note D5, a quarter note E5, and a quarter note F5. The fourth measure contains a quarter note G5, a quarter note A5, and a quarter note B5. The fifth measure contains a quarter note C6, a quarter note B5, and a quarter note A5. The sixth measure contains a quarter note G5, a quarter note F5, and a quarter note E5. The seventh measure contains a quarter note D5, a quarter note C5, and a quarter note B4. The eighth measure contains a quarter note A4, a quarter note G4, and a quarter note F4. The score includes various dynamics: *p* (piano) at the beginning of the second measure, *f* (forte) at the beginning of the sixth measure, and *p* (piano) at the end of the eighth measure. There are also articulations such as slurs and accents. The score ends with a double bar line.

Munajat qashqarchasi

O'zbek xalq kuyi

Salmoqli, o'ynoqi

Yovvoyi chorgoh

O'zbek xalq kuyi

Shoshilmasdan

Musical score for Jonlanib, featuring 12 staves of music in G major. The score includes various musical notations such as treble clefs, key signatures, time signatures, notes, rests, slurs, and dynamic markings (mf, f). The lyrics "erkinlik bilan" are written under the fourth staff.

Musical score for a piano piece, measures 1-10. The key signature is one sharp (F#). The score includes various dynamics (*mf*, *f*, *p*) and articulations (accents, slurs). Measure 4 includes the instruction "Boshlang'ich temp".

Allegretto

Musical score for a piano piece, measures 11-12. The key signature is one sharp (F#). The time signature is 2/4. The score includes dynamics (*mf*) and articulations (accents, slurs). Measure 12 includes the instruction "rit.".

III BOB. ANSAMBL IJROCHILIGI UCHUN
BASTAKORLAR ASARLARIDAN NAMUNALAR

Zavqim kelur

M. Mirzayev musiqasi

Moderato

mf

f *mf*

f *mf*

f *mf*

f *mf*

f *mf*

f *mf*

f *mf*

f *mf*

f *mf*

Allegro ♩=130

f

mf

f

mf

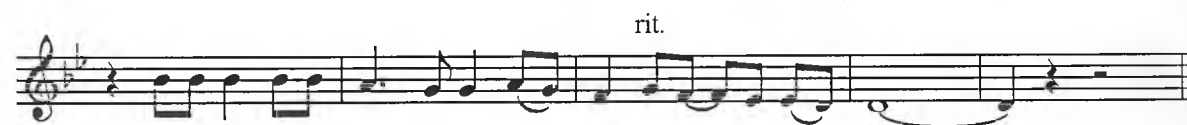
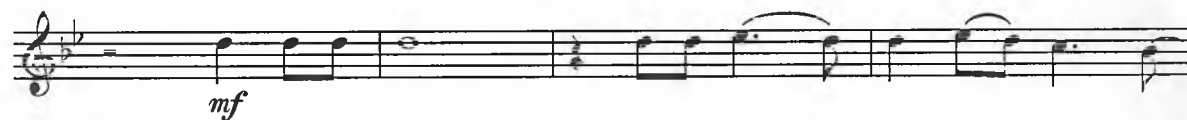
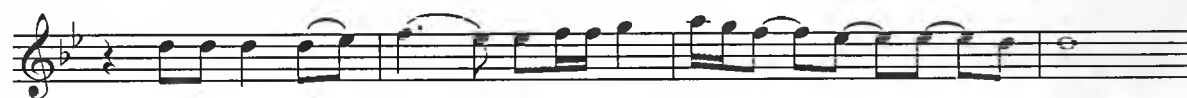
1. 2.

Guljamol

G'anijon Toshmatov musiqasi

Allegro moderato ♩ = 112

The musical score for "Guljamol" is written for a single melodic line in 4/4 time, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The tempo is marked "Allegro moderato" with a quarter note equal to 112 beats per minute. The score consists of ten staves of music. The first staff begins with a dynamic marking of *mf* [p]. The second staff includes a first ending bracket. The third staff includes a second ending bracket and a dynamic marking of *mf*. The fourth staff has no dynamic marking. The fifth staff begins with a dynamic marking of *p*. The sixth staff has no dynamic marking. The seventh staff begins with a dynamic marking of *p* and includes a triplet of eighth notes. The eighth staff has no dynamic marking. The ninth staff begins with a dynamic marking of *mf*. The tenth staff begins with a dynamic marking of *p* and includes a triplet of eighth notes. The score concludes with a double bar line.

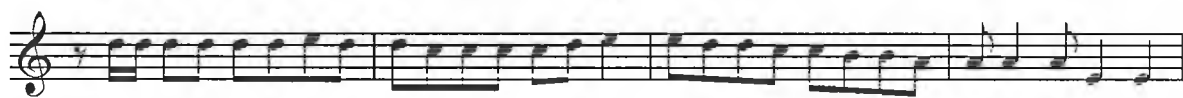
Intizoringa

Abduhoshim Ismoilov musiqasi
Orif Xakimov notaga olgan

Allegro
Ansambl

G'ijjak

The musical score consists of ten staves. The notation includes various musical elements:

- Staff 1:** A continuous eighth-note melody.
- Staff 2:** Labeled "Ansambl" and *f*. It features a melody with some rests and slurs.
- Staff 3:** A continuous eighth-note melody.
- Staff 4:** Labeled *gliss.* and *ff*. It contains a glissando marking and a series of notes.
- Staff 5:** Labeled "Gijjak". It features a continuous eighth-note melody.
- Staff 6:** A continuous eighth-note melody.
- Staff 7:** Labeled *f*. It contains a melody with a repeat sign and a first ending bracket.
- Staff 8:** Labeled *mf*. It features a melody with a repeat sign and a first ending bracket.
- Staff 9:** Labeled "Ansambl" and *f*. It features a melody with a repeat sign and a first ending bracket.
- Staff 10:** Labeled *rit..*. It features a melody that ends with a fermata.

Nazzora qil

Komiljon Jabborov musiqasi

Allegretto

Tamanno

Muhtorjon Murtazoyev musiqasi

O'rtacha tez

mf

mf

rit.

Otmagay tong

To'xtasin Jalilov musicasi

Allegretto

Allegretto

f

mf

f

f

1. 2.

3

1. 2.

mf

This page of musical notation is written in G major (one sharp) and consists of nine staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, followed by a chordal section marked with a forte (*f*) dynamic. The second staff continues the melodic line with various intervals and slurs. The third staff features a melodic line with a mezzo-forte (*mf*) dynamic marking. The fourth staff contains a melodic line with a triplet of eighth notes marked with a '3'. The fifth staff continues the melodic line with a triplet of eighth notes marked with a '3'. The sixth staff features a melodic line with a triplet of eighth notes marked with a '3'. The seventh staff contains a melodic line with a first ending bracket marked with a '1.'. The eighth staff features a melodic line with a second ending bracket marked with a '2. rit.'. The ninth staff concludes with a sustained chord marked with a fermata.

Qo'shchinor

O'zbek xalq kuyi

M.M. ♩ = 100

The musical score for 'Qo'shchinor' is written in 2/4 time with a tempo of 100 beats per minute. It consists of ten staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a dynamic marking of *mf*. The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and bar lines. The second staff ends with a double bar line and repeat dots. The third staff begins with a repeat sign. The fourth staff ends with a double bar line and repeat dots. The fifth staff continues the melodic line. The sixth staff features more complex rhythmic patterns with sixteenth notes. The seventh staff begins with a repeat sign. The eighth staff ends with a double bar line and repeat dots. The ninth staff continues the melodic line. The tenth staff features more complex rhythmic patterns with sixteenth notes and ends with a double bar line.

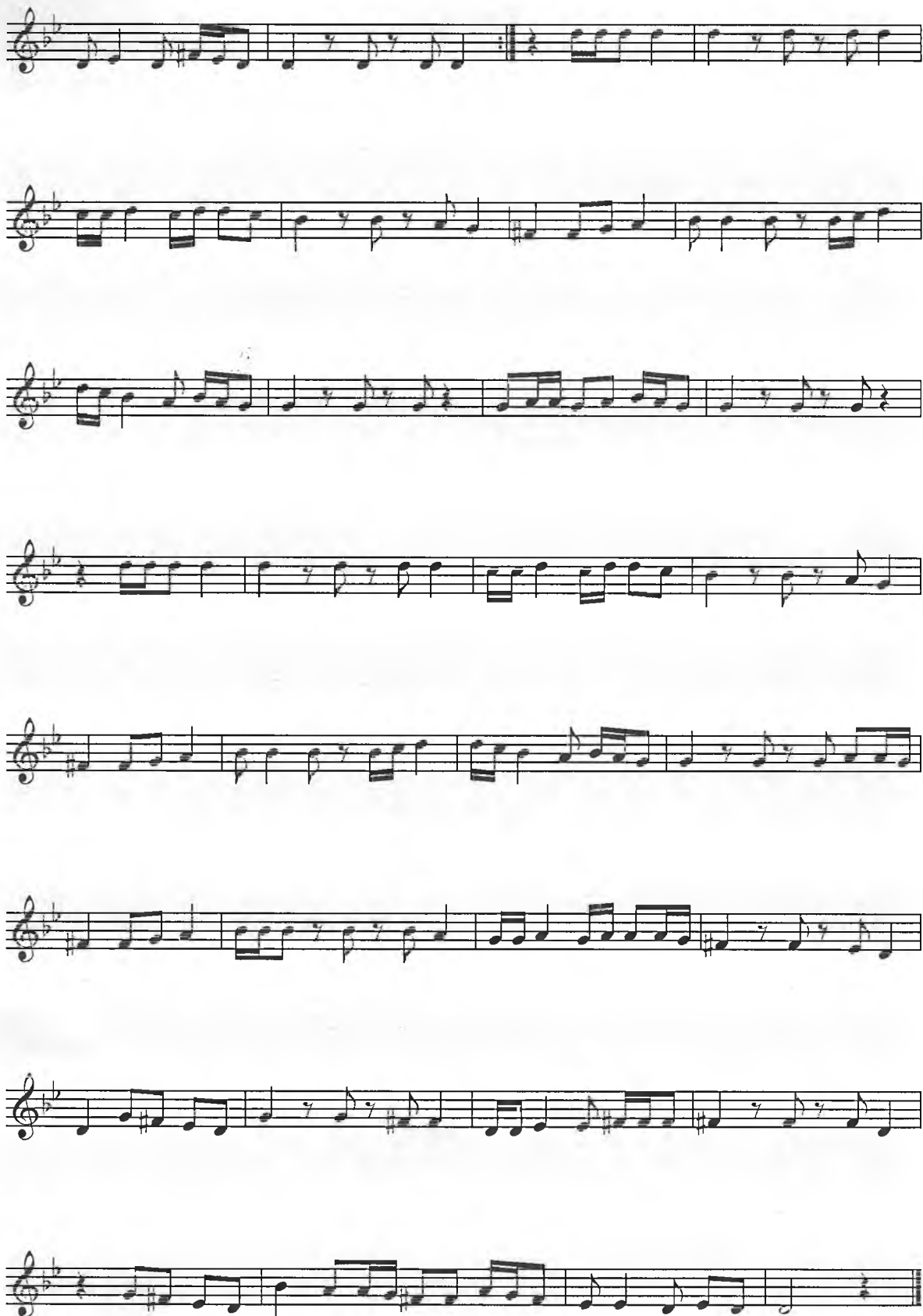

Kuygay

Y.Rajabiy musiqasi

M.M. ♩ = 88

Ey sabo

Doni Zokirov musiqasi

M.M. ♩ = 74

The musical score for "Ey sabo" is composed of ten staves. The key signature is G major (one sharp, F#) and the time signature is 2/4. The tempo is marked as M.M. ♩ = 74. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, as well as rests. The piece ends with a double bar line on the tenth staff.

rit.

Guluzorim

Hoji Abdulaziz Rasulov musiqasi

Allegro ♩ = 120

p

mf

mf

Musical score consisting of ten staves of music in treble clef. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings. The dynamics are: *f* (first staff), *f* (second staff), *mf* (third staff), *mf* (fourth staff), *mf* (fifth staff), *mf* (sixth staff), *mf* (seventh staff), *mf* (eighth staff), *mf* (ninth staff), and *f* (tenth staff).

mf

mf

f

mf

mf

sekinlatib

Intizor etma

M Mirzayev musiqasi

O'rtacha tez

I Rubob. *mf*

II Rubob. *mf*

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob. *f*

II Rubob. *f*

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob. *mf*

II Rubob. *mf*

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

f

f

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

mf

mf

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

p

p

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

f

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

mf

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

f

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

I Rubob.

II Rubob.

1.

2.

The musical score is written for two parts, I Rubob and II Rubob, in a key with one flat (B-flat). The first system consists of two staves with a melodic line. The second system also consists of two staves, with the dynamic *mf* (mezzo-forte) indicated below the first staff. The third system consists of two staves, with a first ending (1.) and a second ending (2.) indicated above the first staff. The first ending leads to the second ending, which then leads to the final measure of the system.

IV BOB. ANSAMBL IJROCHILIGI UCHUN
MUMTOZ VA MAQOM KUYLARIDAN NAMUNALAR

Buzruk tasnifi

m.m. ♩ = 84-88

I xona

p

Bozgo'y

mf

II xona

Bozgo'y

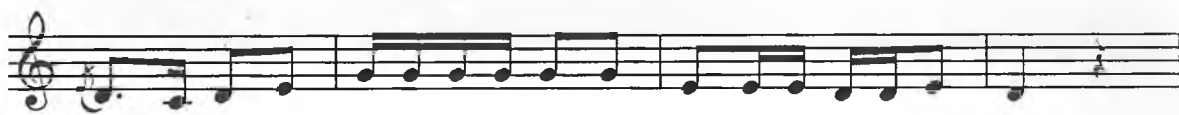

III xona

Bozgo'y

IV xona

Bozgo'y

V xona

Bozgo'y

VI xona

Bozgo'y

VII xona

Bozgo'y

VIII xona

Bozgo'y

Rost tasnifi

M.M. ♩ = 72-76

I Xona

Bozgo'y

II Xona

Bozgo'y

III Xona

Bozgo'y

IV Xona

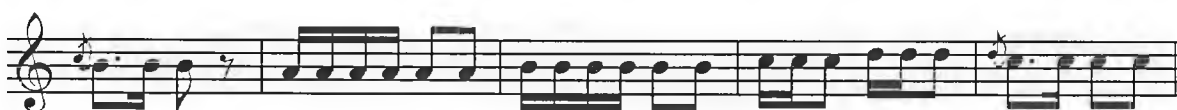
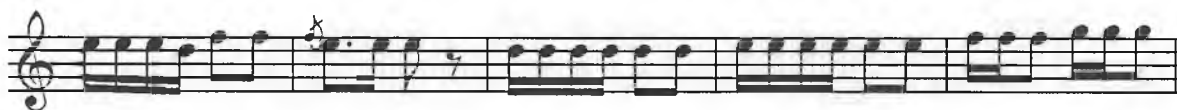

Bozgo'y

V Xona

Bozgo'y

VII Xona

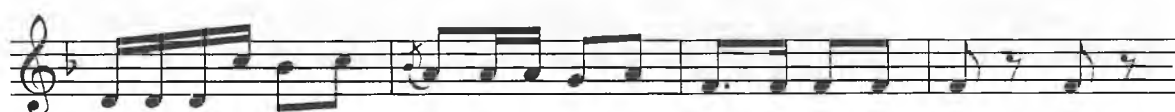
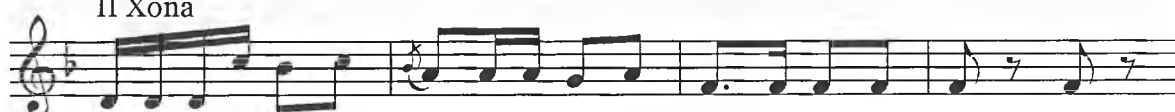
Navo tasnifi

M.M. ♩ = 72

I Xona

II Xona

III Xona

IV Xona

Bozgo'y

V Xona

VI Xona

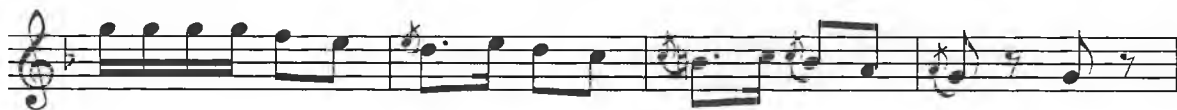

VII Xona

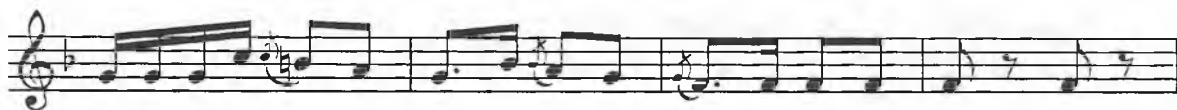
VIII Xona

IX Xona

X Xona

XI Xona

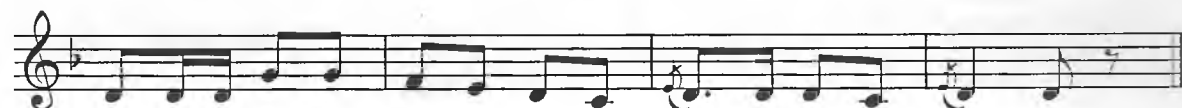
XII Xona

Bozgo'y

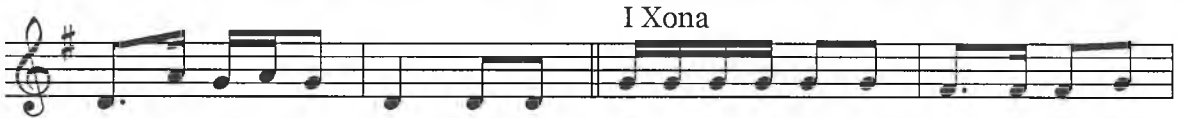
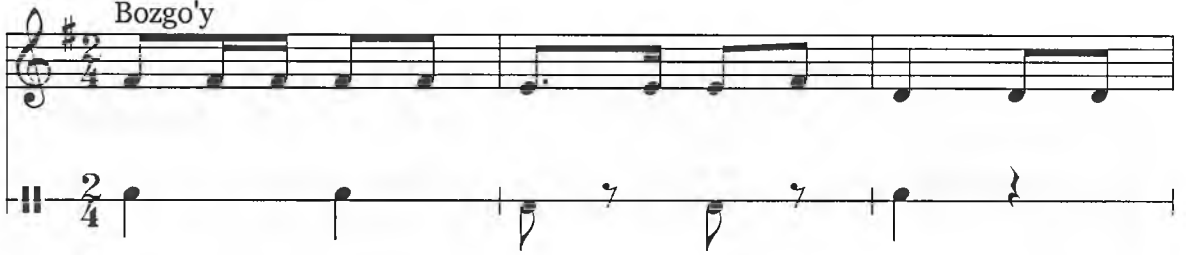

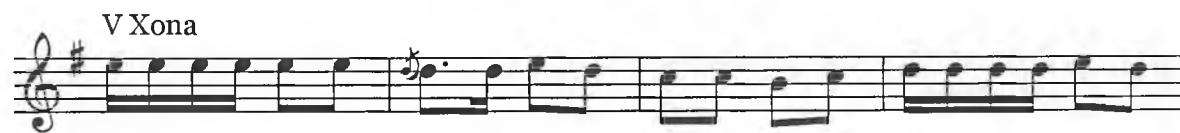
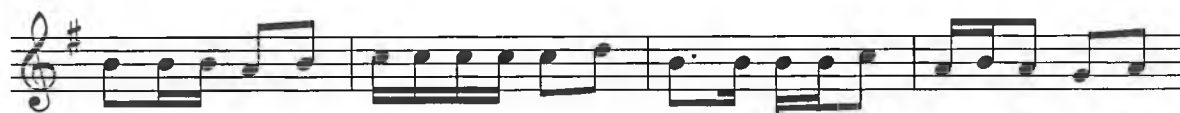
XIII Xona

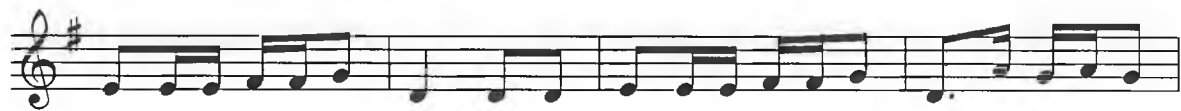

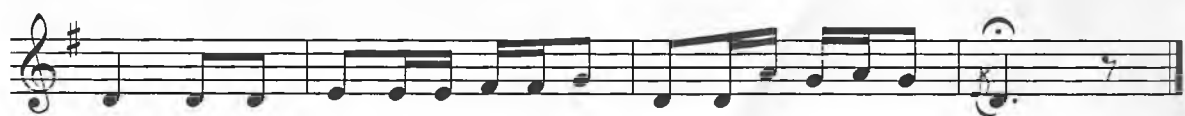
Dugoh tasnifi

M.M. ♩ = 66
Bozgo'y

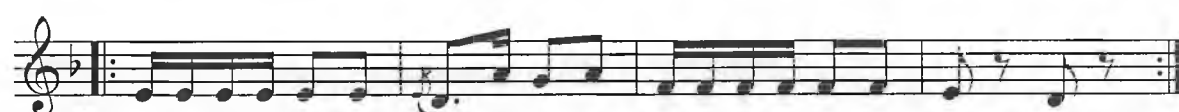
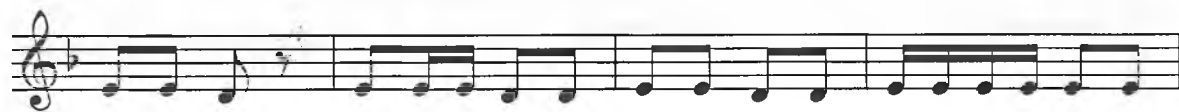

Segoh tasnifi

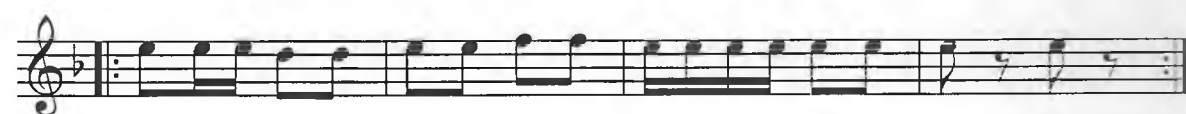
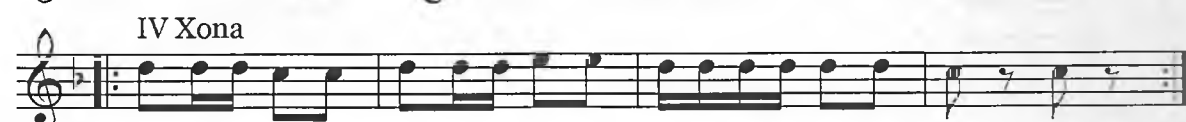
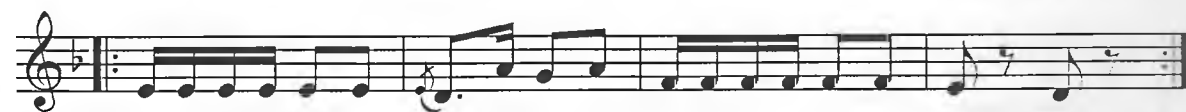
M.M. ♩ = 72-76

I Xona

Bozgo'y

Bozgo'y

Iroq tasnifi

M.M. ♩ = 76

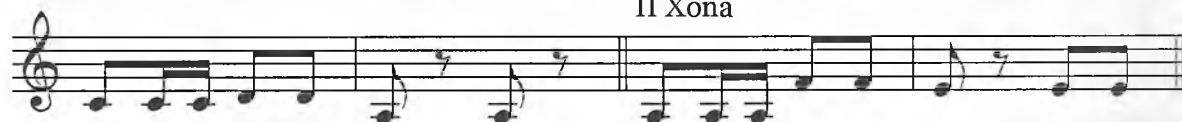
Bozgo'y

I Xona

II Xona

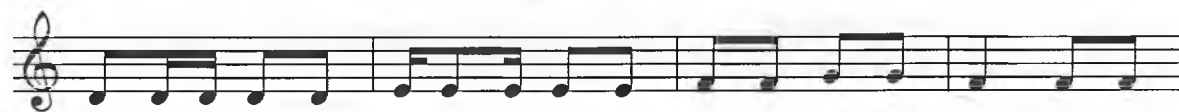
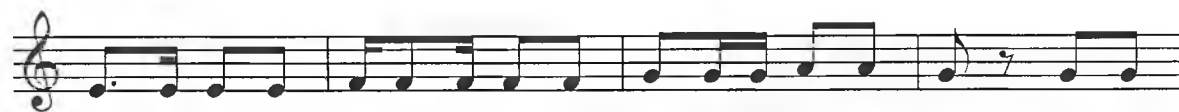
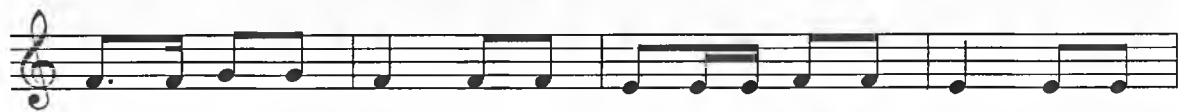
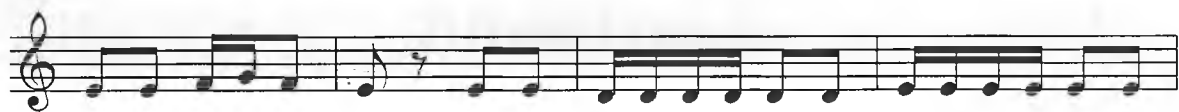

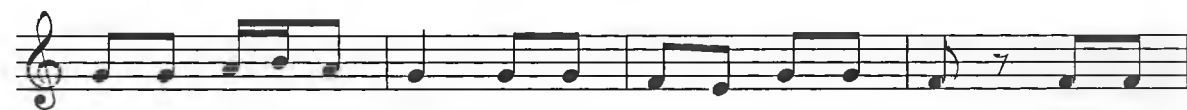
Bozgo'y

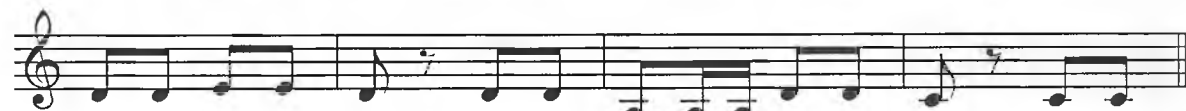
III Xona

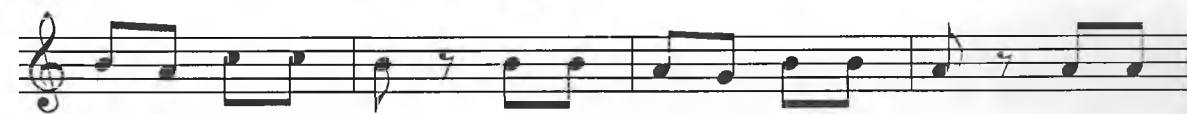
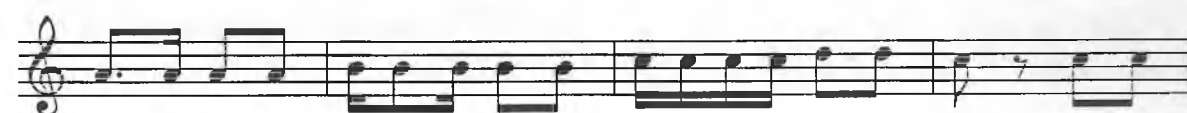
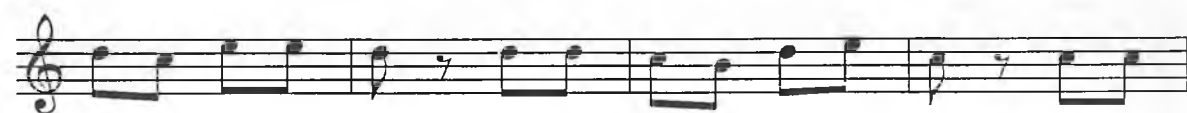
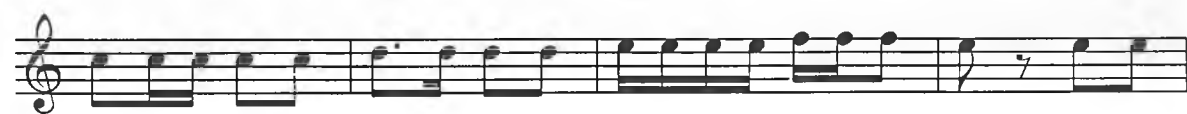

Bozgo'y

Buzruk garduni

♩ = 88
Bozgo'y

I Xona

II Xona

III Xona

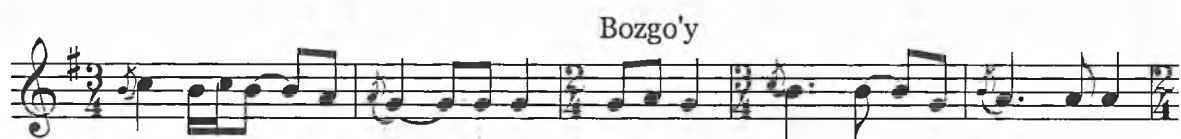
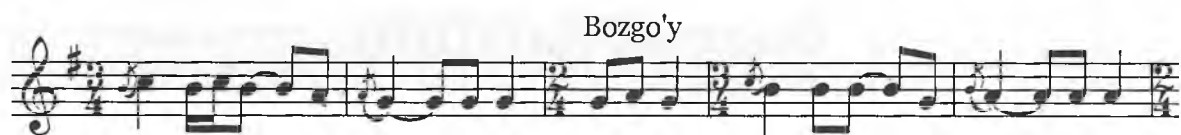

Bozgo'y

IV Xona

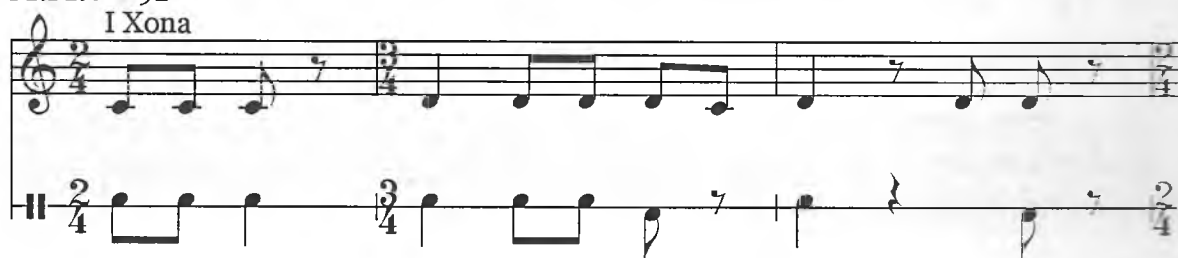

Rost garduni

M.M. ♩ = 92

I Xona

Bozgo'y

II Xona

III Xona

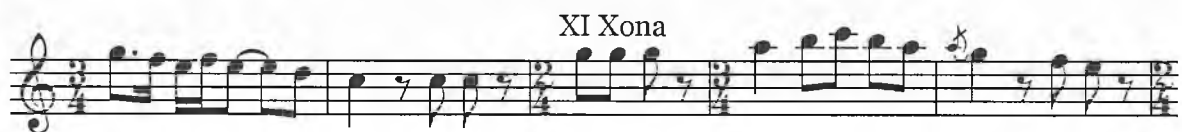
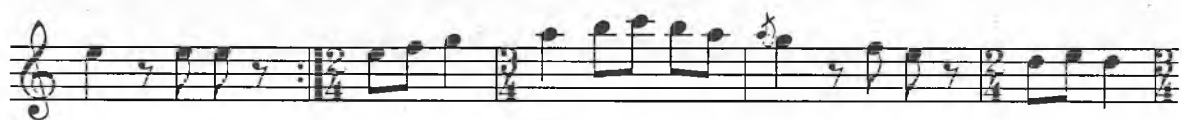
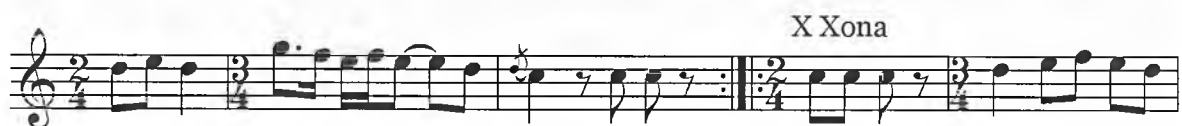
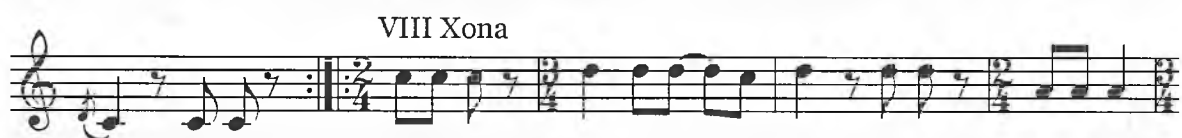
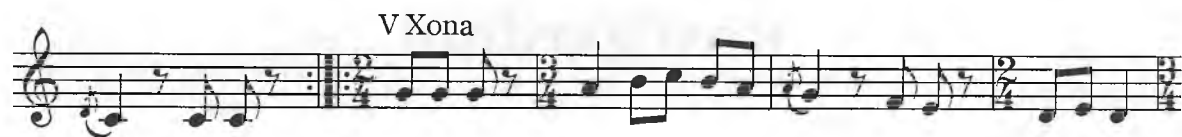

IV Xona

Bozgo'y

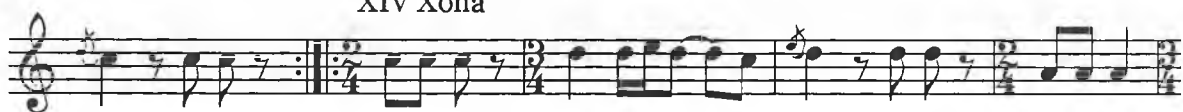
XIII Xona

Bozgo' y

XIV Xona

XV Xona

Navo garduni

M.M. ♩ = 84-88

Bozgo'y

I Xona

Bozgo'y

Dugoh garduni

M.M. ♩ = 84

Bozgo'y

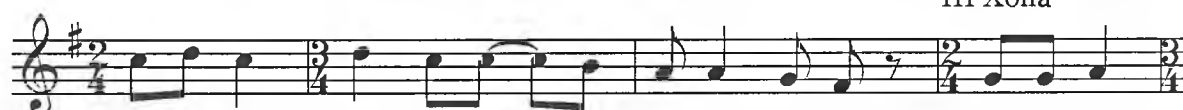
I Xona

II Xona

III Xona

Bozgo'y

Segoh garduni

M.M. ♩ = 108

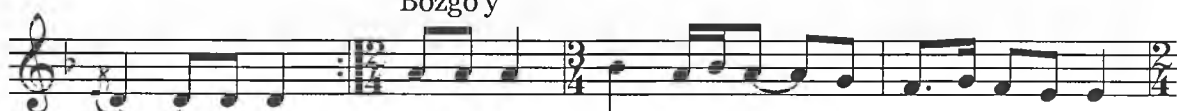
I Xona

II Xona

Bozgo'y

III Xona

Bozgo'y

♩ ♩ ♩ :|| 2/4 ♩ ♩ ♩ 2/4 ♩ ♩ ♩ 2/4 ♩ ♩ ♩ 2/4

IV Xona

Bozgo'y

Bozgo'y

V Xona

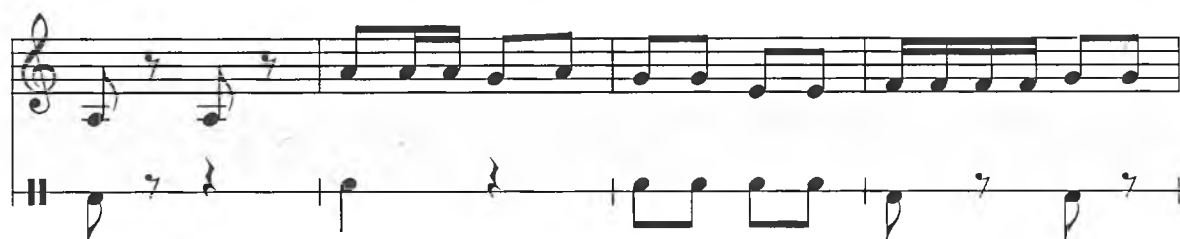
Bozgo'y

Iroq muxammasi

M.M. ♩ = 66

I Xona

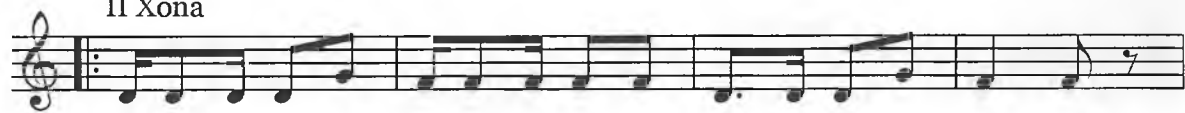

Bozgo'y

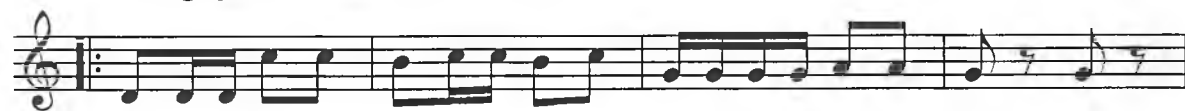

II Xona

Bozgo'y

III Xona

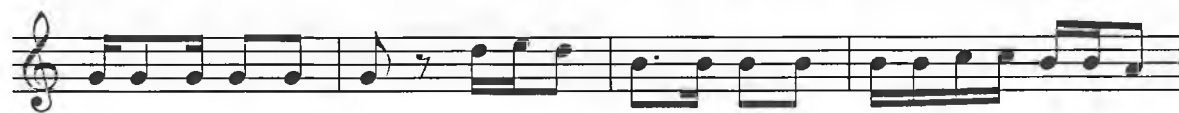

Bozgo'y

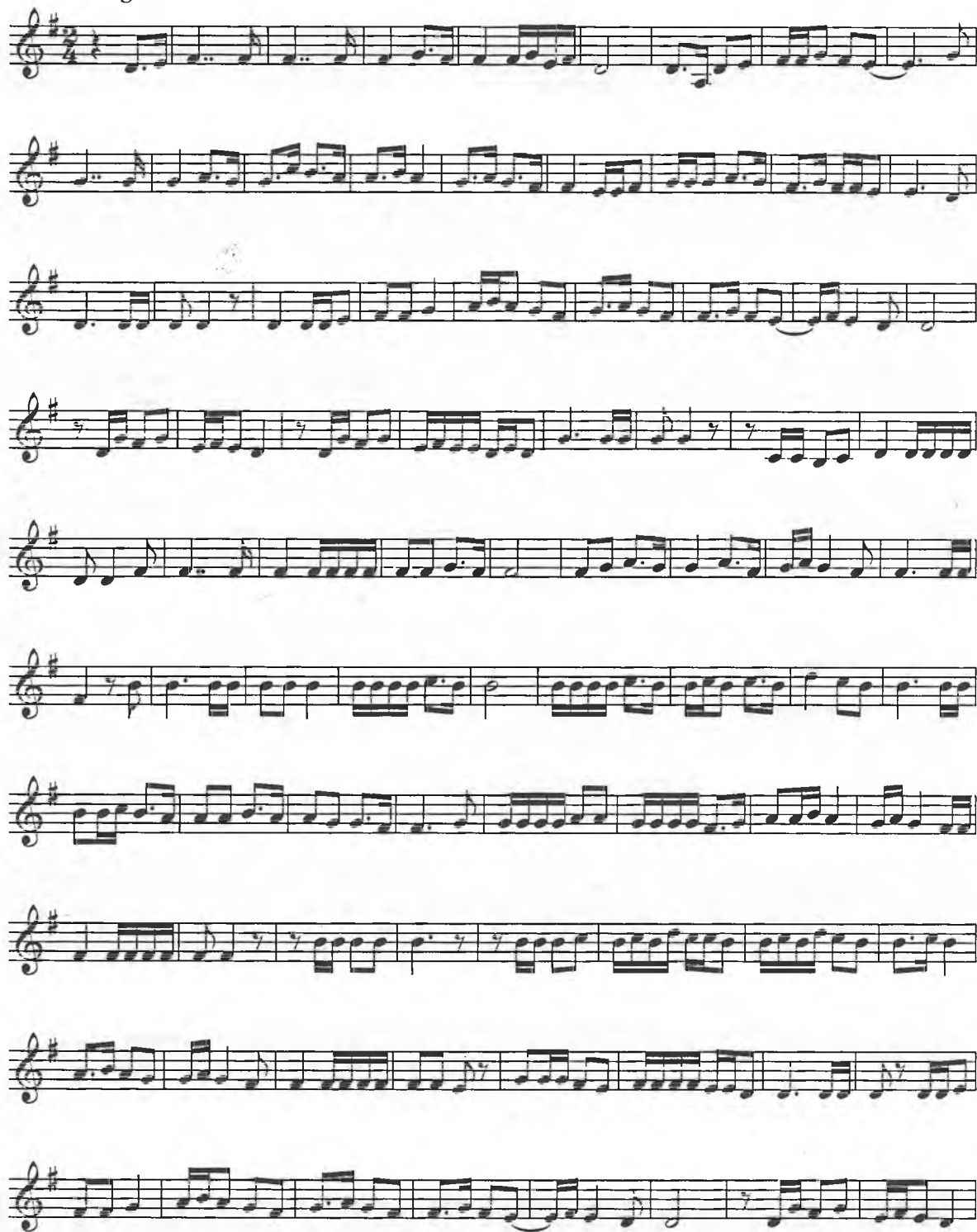
IV Xona

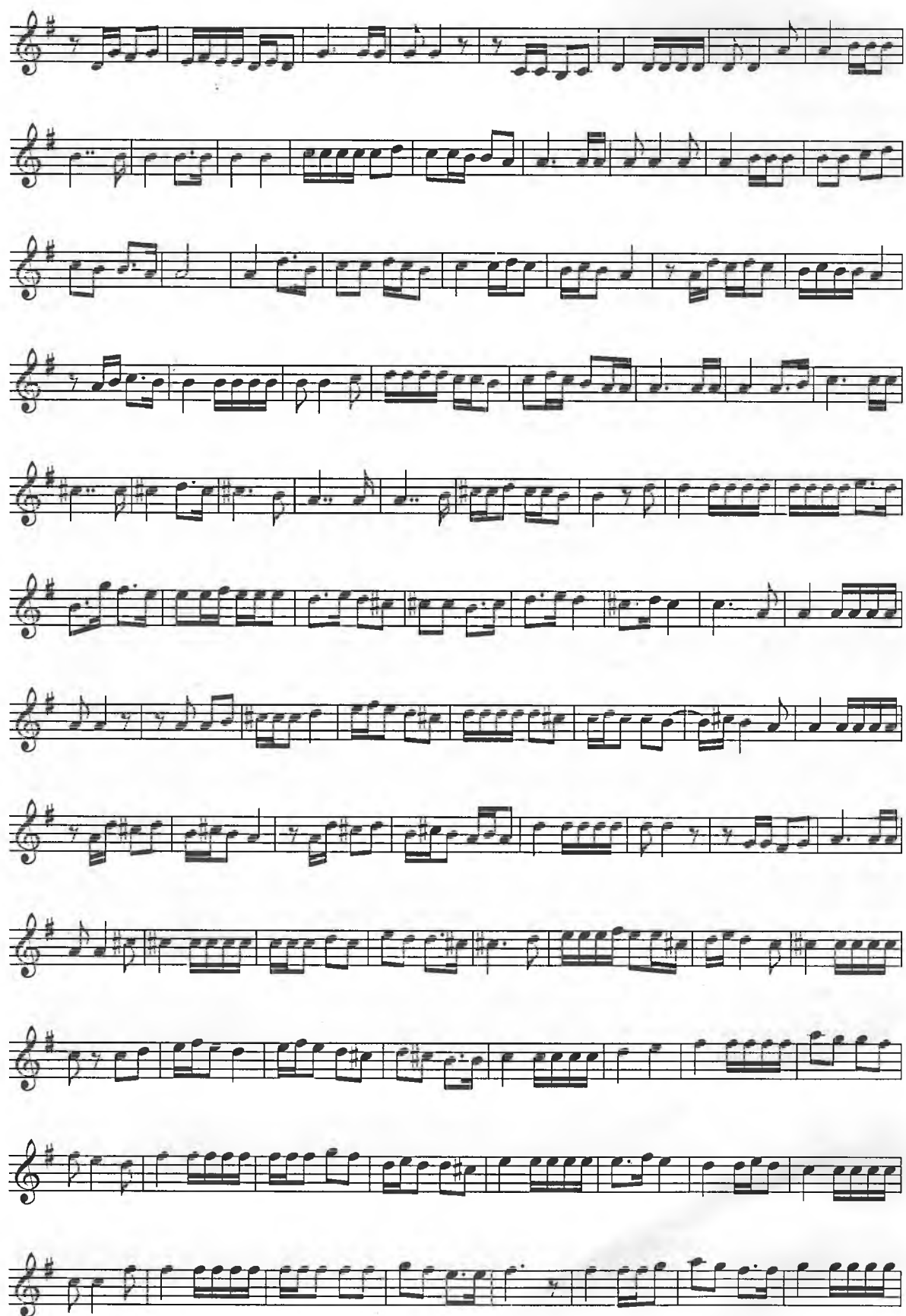

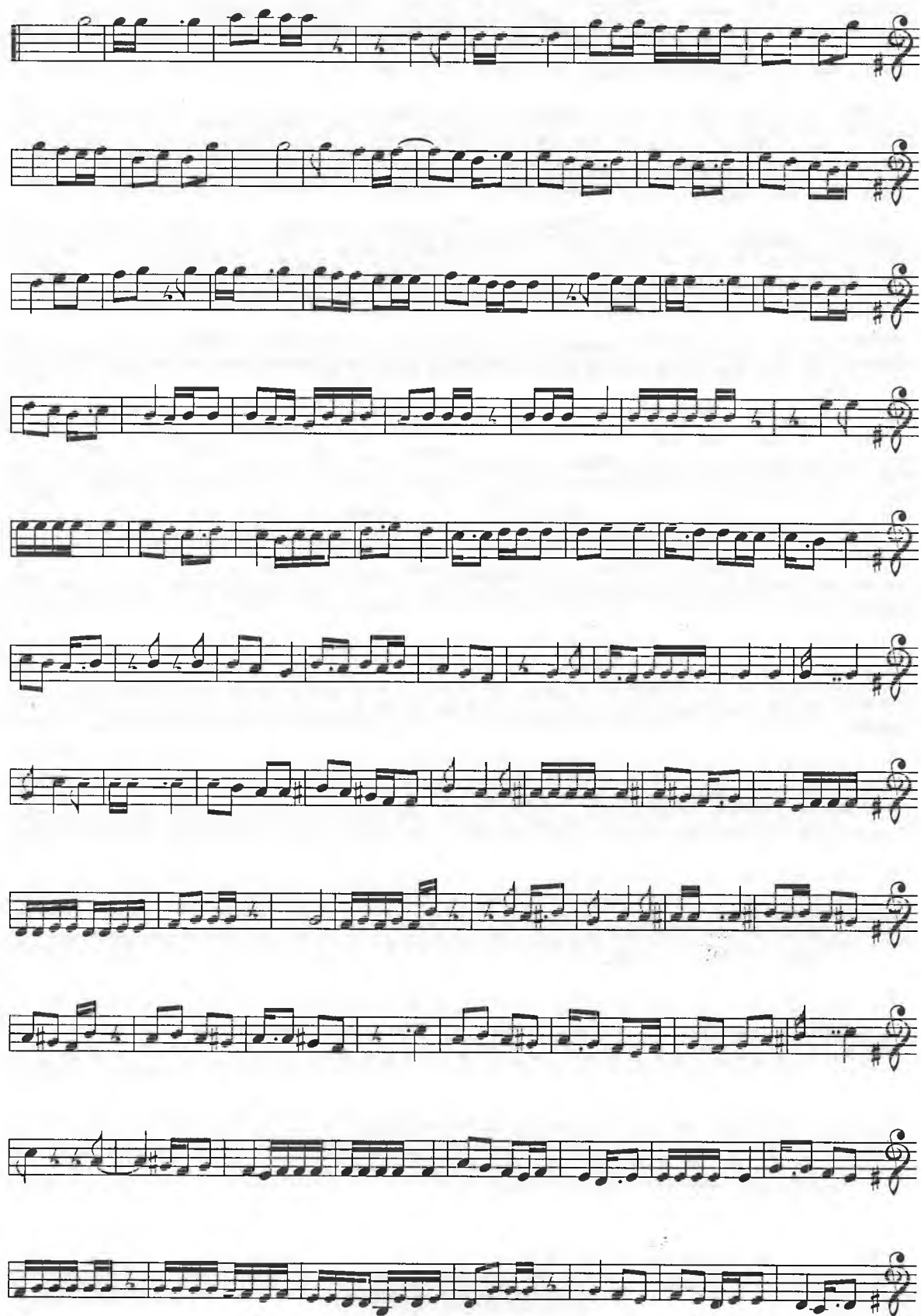
Saraxbori dugoh

Dugoh maqomidan

Allegretto

Tarona I

Allegretto

Dugoh maqomidan

Tarona II

Andante

Dugoh maqomidan

The musical score for "Tarona II" is written for a single melodic line in G major (one sharp) and 2/4 time. The tempo is marked "Andante". The piece begins with a "Dugoh maqomidan" (Dugoh mode). The score consists of 12 staves of music. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The music is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The second staff continues the melody, featuring a variety of rhythmic patterns. The third staff includes a repeat sign (double bar line with dots) at the beginning. The fourth staff continues the melody. The fifth staff features a repeat sign at the beginning. The sixth staff continues the melody. The seventh staff includes a repeat sign at the beginning. The eighth staff continues the melody. The ninth staff features a repeat sign at the beginning. The tenth staff continues the melody. The eleventh staff includes a repeat sign at the beginning. The twelfth staff continues the melody and ends with a double bar line and repeat dots.

Tarona III

Dugoh maqomidan

Allegretto

Tarona IV

Dugoh maqomidan

Allegretto

Tarona V

Con moto

Dugoh maqomidan

The musical score for "Tarona V" is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of 11 staves of music. The melody is written on a single staff, and the accompaniment is written on a single staff. The score includes various musical notations such as treble clef, key signature (one sharp), time signature (2/4), and various note values (quarter, eighth, sixteenth notes). The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

Tarona VI

Dugoh maqomidan

Andante

CHOLG‘U IJROCHILIGI VA ANSAMBLI FANIDAN TEST

SAVOLLARI

1. Zarbli urma cholg‘ularga qaysi cholg‘ular kiradi ?

- a) G‘ijjak
- b) Rubob
- c) Nay, sibizg‘a
- d) Doira

2. O‘zbekiston teleradiosi qoshidagi Maqom ansambli qachon tashkil etilgan?

- a) 1959 Yilda
- b) 1962 Yilda
- c) 1957 Yilda
- d) 1965 Yilda

3. “Guljamol” ashulasining kuyini kim bastalagan?

- a) G‘anijon Toshmatov
- b) To‘xtasin Jalilov
- c) Muhammadjon Mirzaev
- d) Fahriddin Sodiqov

4. “Sayyora” ashulasini kuyini kim bastalagan?

- a) X.X.Niyoziy
- b) Yu.Rajabiy
- c) T.Jalilov
- d) M.Mirzaev

5. Imomjon Ikromov kim bo‘lgan?

- a) bastakor
- b) hofiz
- c) sozanda
- d) qo‘shiqchi

6. Turg‘un Alimatov kim bo‘lgan?

- a) Xonanda
- b) Bastakor
- c) Shoir
- d) Sozanda

7. Muxtorjon Murtazoyev kim bo‘lgan?

- a) hofiz
- b) qo‘shiqchi

- c) bastakor
- d) sozanda

8. Shashmaqom necha qismdan iborat?

- a) 5- ta
- b) 7- ta
- c) 12- ta
- d) 6- ta

9. Abduhoshim Ismoilov kim?

- a) Sozanda
- b) Bastakor
- c) Xonanda
- d) Sozanda, bastakor

10. “Kuygay” ashulasini bastakori kim?

- a) Hoji Abdulaziz Rasulov
- b) Muhtor Ashrafiy
- c) Yunus Rajabiy
- d) K.Otaniyozov

11. “So‘lim” ashulasining musiqa muallifi kim bo‘lgan?

- a) M. Mirzayev
- b) K. Jabborov
- c) I. Ikromov
- d) K. Otaniyozov

12. O‘zbek milliy cholg‘ulari qaysilari?

- a) Akkordion.
- b) Fortepiano
- c) Tanbur, dutor
- d) Ud, qonun

13. “Barno yigit” ashulasining kuyini kim yozgan?

- a) O. Hotamov
- b) Sh.Akromov
- c) F.Sodiqov
- d) M.Mirzayev

14. “Alla” qo‘shig‘i ashulasini kuyini kim yaratgan?

- a) M.Mirzayev
- b) K.Mansurov
- c) I.Akbarov
- d) M.Mirzayev

15. Muhammasi Nasrulloi qaysi maqomga kiradi?

- a) rost
- b) buzruk
- c) navo
- d) dugoh

16. Rubob prima qanday cholg‘u asboblari turiga kiradi?

- a) urma
- b) chertma
- c) kamonli
- d) mezropli

17. “Muxammas”-so‘zining ma‘nosi qaysi bandda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- a) Takrorlash
- b) Yaratilgan asar
- c) Beshlik
- d) Osmonu-falak

18. “Tamanno” ashulasining kuyi muallifi kim?

- a) M.Murtazoyev
- b) O. Hotamov
- c) S.Yarashev
- d) M.Mirzayev

19. “Muhtalo bo‘ldim senga” ashulasining kuy muallifi kim?

- a) T. Jalilov
- b) I.Ikromov
- c) Yu.Rajabiy
- d) K.Jabborov

20. “Samarqand ushshog‘i” ashulasining kuyini kim yozgan?

- a) Yu.Rajabiy
- b) O. Hotamov
- c) X.Abdurasulov
- d) K.Otaniyozov

21. “Bizning ayvon” ashulasini kuyini kim yozgan?

- a) T. Jalilov
- b) Yu.Rajabiy
- c) O.Hotamov
- d) Sh. Akromov

22. "Xorazm" ansambli kim tomonidan tashkil etilgan?

- a) Yu.Rajabiy
- b) K.Otaniyozov
- c) M.Ashrafiy
- d) K. Jabborov

23. "Bir ishva bilan" ashulasini kuyini kim yozgan?

- a) M. Murtazoyev
- b) X.X.Niyoziy
- c) Yu.Rajabiy
- d) G'. Hojiqulov

24. "Do'ppi tikdim" T.To'la she'ri asarining kuyini muallifi kim?

- a) K.Jabborov
- b) S.Kalonov
- c) Yu.Yusupov
- d) X.Rajabiy

25. "Segoh" maqomi nechinchi maqom?

- a) 3
- b) 6
- c) 2
- d) 5

26. "Koshki" ashulasini kuyini kim yozgan?

- a) X.Rajabiy
- b) Yu.Rajabiy
- c) K.Jabborov
- d) K.Otaniyozov

27. "Qoshiyosinmu deyin" ashulasini kuyini kim yozgan?

- a) O.Hotamov
- b) D.Zokirov
- c) S.Aminov
- d) Sh.Akramov

28. "Bir kelib ketsun" ashulasini kuyini kim yozgan?

- a) M. Mirzayev
- b) K. Zakirov
- c) S. Yudakov
- d) D. Omonullayeva

29. "Yor istab va Mustahzod" ashulasini qaysi bastakor yozgan?

- a) D. Zokirov
- b) F. Sodiqov
- c) M. Mirzayev
- d) O. Hotamov

30. “Dog‘man” g‘azalini kuyini qaysi bastakor yozgan?

- a) F. Mamadaliyev
- b) F. Umarov
- c) A. Ismoilov
- d) K. Otaniyozov

31. “Orazibon” kuyi qaysi voha musiqiy yo‘nalishiga mansub?

- a) Qoraqalpoq
- b) Farg‘ona-Toshkent
- c) Samarqand, Buxoro
- d) Xorazm

32. Shashmaqom qayerda paydo bo‘lgan?

- a) Xorazm
- b) Samarqand
- c) Buxoro
- d) Termiz

33. Suvoralar qaysi yo‘nalishga mansub?

- a) Buxoro
- b) Xorazm
- c) Farg‘ona-Toshkent
- d) Surxondaryo

34. “O‘rtar” Mashrab g‘azalini kuy muallifi kim?

- a) X.Jo‘rayev
- b) Yu. Rajabiy
- c) Sh.Jalilov
- d) H.Hamza

35. “Go‘sfand’ ashulasi qaysi voha yo‘nalishiga mansub?

- a) Buxoro
- b) Samarqand
- c) Surxondaryo-Qashqadaryo
- d) Xorazm

36. Mavrigilar qaysi voha yo‘nalishiga kiradi?

- a) Qoraqalpoq

- b) Farg‘ona-Toshkent
- c) Buxoro
- d) Xorazm

37. “Yor istab va Mustahzod” qaysi voha musiqiy yo‘nalishiga mansub?

- a) Buxoro
- b) Farg‘ona-Toshkent
- c) Xorazm
- d) Surxondaryo-Qashqadaryo

38. Tanovarlilar qaysi voha yo‘nalishiga kiradi?

- a) Samarqand-Buxoro
- b) Farg‘ona-Toshkent
- c) Surxondaryo, Qashqadaryo
- d) Xorazm

39. “Feruz” ashulasini kuyini kim yaratgan?

- a) M.Rahimxon
- b) Navoiy
- c) X.Boltayev
- d) X.Iskandarov

40. “Feruz” ashulasi qaysi voha yo‘nalishiga mansub?

- a) Buxoro-Samarqand
- b) Farg‘ona-Toshkent
- c) Xorazm
- d) Surxondaryo-Qashqadaryo

41. “Norim-norim” ashulasi va kuyi qaysi voha yo‘nalishiga mansub?

- a) Farg‘ona-Toshkent
- b) Xorazm
- c) Buxoro-Samarqand
- d) Surxondaryo-Qashqadaryo

42. Muhammadjon Mirzayev kim bo‘lgan?

- a) bastakor sozanda
- b) xonanda
- c) xofiz
- d) opera ijrochisi

43. “Guluzorim” ashulasining bastakori kim?

- a) X.A.Abdurasulov
- b) G`.Xojiqulov

- c) Yu.Yusupov
- d) O.Qosimov

44. Shashmaqomning cholgʻu qismi nima deb ataladi ??

- a) nasr
- b) tasnif
- c) mushkilot
- d) namud

45. “Raʼnolanmasun” ashulasining bastakori kim?

- a) F.Sodiqov
- b) L.Bolokin
- c) Yu.Rajabiy
- d) F.Umarov

46. Turgʻun Alimatov qaysi musiqiy cholgʻu asbobi ijrochisi edi?

- a) doira
- b) rubob
- c) tanbur dutor
- d) qonun

47. Ari Boboxonov qaysi cholgʻu asbobda bastakor sozanda boʻlgan?

- a) tanbur
- b) doira
- c) ud
- d) rubob

48. Gʻulomjon Hojiqulov qaysi cholgʻu asbobida ashulalar ijro etgan?

- a) rubob
- b) tor
- c) doira
- d) gijjak,skripka

49. Usta Olim Komilov qaysi cholgʻu asbobi moxir ijrochisi boʻlgan?

- a) rubob
- b) tanbur
- c) ud
- d) doira

50. Qaysi cholgʻular damli cholgʻular oilasiga kiradi?

- a) Fortepiano
- b) skripka
- c) Fleyta
- d) balalayka

GLOSSARIY

Yakka zarb - Bu zarb tovush chiqarishning eng oddiy usuli bo'lib, noxunni rubob simiga yuqoridan pastga qarata dona-dona urish bilan bajariladi.

Qo'shzarb - Bu zarb noxun bilan rubob simini yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga bir tekisda urish bilan bajariladi.

Zarbi parron - Bunda asosiy tovushni uni oldiga turish qo'shimcha qisqa tovush bilan qo'shib (forshlag) chalish ko'zda tutiladi. Zarb qo'shimcha tovushda yuqoriga qarata va asosiy tovushda pastga qarata uriladi.

Rez - Bu zarb noxun bilan simga oldinma-ketinlik bilan past va yuqoriga tez zarb berishga (tirillatish) orqali amalga oshiriladi.

Teskari zarb - Bu zarb sinkopali ritm xarakteriga ega bo'lib 1,4, 7-zarblar urg'u (aksent) bilan chalinadi. 1, 3, 4, 6, 7-zarblar pastga, 2, 5, 8-zarblar esa yuqoriga uriladi.

Bilak zarb - Bunda noxunni simlar bo'ylab yuqoridan pastga sirg'atma bilan (arpedjato) yuqoriga harakatlantirish nazarda tutiladi.

Ufori zarb - ritmi o'zbek xalq raqslari uchun xarakterli bo'lgan ritmdir. Ufor zarb asosan ikki usul bilan ijro etiladi.

Aplikatura - Ijrochilikdagi muhim elementlardan biri aplikatura prinsiplarini ongli tushunish va uni puxta o'zlashtirishdan iborat.

Intervallar - Bir vaqtda yoki ketma-ket olingan ikki tovush oralig'i interval deb ataladi.

Qochirim - oddiy va murakkab melizm.

Bezaklar - forshlag turlari.

Bitratma - trellar turlari.

Sayqal - mordentlar turlari bo'lib bitratmadan tomomila farq qiladi.

To'lqinlashtirish - (vibrator) deyarli barcha xalq cholg'ulari va ashula ijrochiligiga uchun xos.

Nolish - yarim tongacha bo'lgan o'ziga xos yirik bidratma.

Molish - barmoqni bir tovushdan ikkinchi tovushga ohista sirg'altirish

usuli.

Kashish - yarim ton doirasida amalga oshiradigan bezak usuli.

Ajam - Arablardan tashqari xalqlarning musiqasi.

Bozgo'y - maqom cholg'u kuylarida (tasnif,tarje', va boshqa) o'zgarmay takrorlanuvchi kuy tuzilmasi.

Buzruk - buyuk, katta, o'n ikki maqom tizimi va Shashmaqomdagi maqomning nomi.

Gardun - falak gardishi, taqdir, qismat; "Shashmaqom" cholg'u bo'limidagi muayyan qism va doira usulining nomi.

Mushkilot - qiyinchiliklar; "Shashmaqom" cholg'u kuylari bo'limining umumiy nomi.

Tasnif - xona va bozgo'y kuy tuzilmalari asosida ishlangan mukammal shaklli cholg'u asari.

Xona - uy; nisbat tugal shaklli kuy tuzilmasi. Kuyning avji tomon rivojida muhim o'rin tutadi.

Shashmaqom - Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq nomlari bilan mashhur olti xil mukammal parda uyushmasi; mazkur pardalar uyushmasi va muayyan doira usullari asosida ijod etilgan cholg'u kuy va ashula yo'llari turkumi.

Saraxbor - bosh xabarlar, bosh mavzu; "Shashmaqom" ashula bo'limidagi birinchi sho'ba nomi.

Saqil - og'ir vazmin; "Shashmaqom" mushkilot bo'limidagi yakuniy qism va doira usuli nomi.

Segoh - uch joy, uch parda; o'n ikki maqom tizimidagi sho'ba, shuningdek Shashmaqom va "Toshkent - Farg'ona" uslubidagi ma'lum maqom nomi.

Suporish - topshirish maqom tarkibiy qismlarining yakunlovchi xotima qismi.

Savt - tovush, ohang, aks sado; "Shashmaqom" ikkinchi guruh sho'balaridan birining nomi. Talqin – pand-nasihat; "Shashmaqomda" ma'lum sho'ba va doira usulining nomi.

Tarona - qo'shiq ohangi, ashula; maqomlarda asosiy aytim yo'llari (Sarahbor, Tani maqom, Talqin va b.) orasida qo'llaniladigan va bir aytimdan

ikkinchi asosiy aytinga o'tishda bog'lovchi vazifasini bajaruvchi ixcham shaklli ashula, ko'proq ruboiylar bilan aytiladi.

Turk - maqom ashula yo'llarida keng qo'llaniladigan avjlardan birining nomi.

Uzzol - sakrash, pastga tushish; o'n ikki maqom va Shashmaqomida ma'lum sho'ba nomi.

Ushshoq - Oshiqlar; 12 maqomda birining nomi. Shashmaqomda mashhur sho'balaridan biri.

Rok - hindcha Raga so'zining o'zgargan talaffuzi; Buzruk maqomining ikkinchi guruh sho'bası.

“Chanqovuz” Ikki lab orasida, tishlar orqali ohista tishlab, o'ng qo'l barmoqlari bilan chalinadigan tilchali chertma sozdir. Temirdan qilingan aylanma ramka oralig'ida po'lat til o'rnatilgan, chalganda barmoqlar bilan tilni harakatga keltirib, to'lqinlantiriladi. Og'iz bo'shlig'I tovush beruvchi rezonans xizmatini bajaradi va oktava hajmi oralig'ida tovush beradi. Surxondaryo viloyatida chanqovuzning ikki turi, suyak chanqovuz va temir chanqovuz q'llanilgan. Hozirgi kunga kelib, faqatgina temir chanqovuzdan foydalanilib kelinmoqda.

Chanqovuz 8-10 va 10-15 santimetr uzunlikdagi temir shoxadan iborat bo'lib, o'rtasida yupqa po'lat tilchasi bor. Tilcha uzunligi 7-9 santimetr bo'lib, erkin tebranib turuvchi tomoni, ya'ni qayrilgan uchi 1 yoki 1,05 santimetr bo'lishi lozim. Ana shu qayrilgan qismi barmoq bilan chalish qulay bo'lishi uchun dumaloq shaklida o'rab qo'yilgan. Ushbu chanqovuzlarda bir yarim oktava oralig'idagi har qanday kuy chalish mumkin. Ijrochi chanqovuzni og'ziga qo'yib, ikki labini tekizmagan holda tishlari bilan qistirib, chap qHlida ushlab turadi. Po'lat tilchani o'ng qo'li ko'rsatkich hamda kichkina barmoqlari bilan chertganda bir necha xil zirillagan va zuvillagan tovush (Biyov-biyov, Gijdov-gijdov, Gijdov bov-gijdov gij) chiqaradi.

“Sibizg'a” – Qadimuy milliy-an'anaviy cholg'u. Sibizg'a qamishdan yasalgan nay turidagi cholg'u bo'lib, uning kelib chiqishi Surxondaryo vohasidagi cho'ponlarga borib taqaladi, yani sibizg'aning yaratuvchilari cho'ponlardir. Uning ikkinchi nomi, xalq orasida “Sibiziq” deb ham yuritiladi. Sibizg'aning 3-4 ta teshik-bocuvchi pardalari bor. Sibizg'aning ijrochilari asosan xalq orasidan chiqqan bo'lib,

ular tomonidan yaratilgan zibizg'a kuylari ustozdan-shogirdga, og'izdan-og'izga Htib bizgacha etib kelgan. Sibizg'aning ovozi juda yoqimli va jarangdor bo'lib, uni eshitgan odam ruhan tetiklashadi va kayfiyati ko'tariladi. Sibizg'a cholg'u sozi hozirgi vaqtga kelib Surxondaryo viloyatida qayta tiklanib, takomillashnirilib, samonaviy kuylarga moslashtirilib keng ijro etilmoqda. Bu cholg'uda yaratilgan "Sibiziq kuy" nomi bilan keng ommalashgan.

"Do'mbira"– Do'mbira torli-tirnama o'zbek xalq milliy-an'anaviy cholg'u sozidir. Dutor tuzilishidagi Do'mbirada ipak yoki ichakdan qilingan ikkita tor bo'lib, bu torlar ko'proq kvarta oralig'ida sozlanadi. Do'mbira dastasiga bog'langan yoki doimiy pardalar bo'lmaydi. Do'mbirada baxshilar o'z dostonlariga jo'r bo'ladilar. Do'mbiraning tuzilish shakli , dastasi, ikkita tor tikilishi va nihoyat, chalinishi bilan, Dutorni eslatadi. Do'mbiraning torlari Dutordek kvartya, ba'zan kvintaga sozlanadi, lekin sozning aniq balandligi ijrochining sozlashiga bog'liq bo'ladi.

Do'mbirada kuyning qanday ijro etilishi mahoratidan kelib chiqqan holda har bir dHmbirachi ijro etayotgan asarning emotsional obrazli holatiga-xarakteriga bog'liq. O'zbek Do'mbira kuylarida asosan"Cho'poncha" asari musiqa jihatidan ajralib turadi. "Kelinoyi" kuyi esa lirika jihatidan, ya'ni yumshoq, mayin va ijrochilik xususiyatiga boy bHlishi bilan boshqa turdagi Do'mbira kuylaridan farq qiladi. Bu kuyda ladli, ifodali, ya'ni tuli balandlikda bo'lgan tovushlarning o'zaro aloqasini, betakror tovushlarning bir tonikaga intilishini, o'zaro bog'liq tovushlar tizilmasini kuzatish mumkin."Qo'ng'iro't", "Laqay", "Baxshi kuyi" kabi asarlarida asosan baxshining o'ziga bog'liq bo'lib qoladi. Bu kuylada Do'mbira dostonlarga aylanib ketga ba'zi bir aniq dalillarni o'z ichiga oladi.

"Akkompanemet"–frantsuzcha "akkompagnement", "akkompagner" so'zlaridan olingan bo'lib, jo'r bo'lish ma'nosini anglatadi. Ashula aytganda yoki biror cholg'u sozida chalganda unga jo'r bo'lishdir. Ashulaga pianino, fo'tepiano, xalq cholg'u asboblari, turli ansambllar: trio, kvartet, kvintet va orkestrlarda jo'r bo'lish mumkin. "Akkompanemet" yakkaxon ashulachi yoki cholg'uchiga garmonik va ritmik hamohang bo'lib, musiqa asarining badiiy darajasini chuqurlashtiradi.

“Balabon” – Bulamon, bolaban, bolaman soʻzlari maʼnosidadir. Qadimiy oʻzbek milliy xalq cholgʻu asboblariidan boʻlib, koʻproq Xorazmda tarqalgan. Odatda tut yogʻochdan yasaliib, boshdan-oxiriga qadar parmalab ishlab chiqilgan. Shakli surnayga oʻxshash, lekin undan biroz kichik, yani uzunligi taxminan 300 millimetrdir. Balabonning yuqori qismiga oʻrnatilgan “til”I qamishdan tayyorlanib, qir qiladi. Balabonda sakkizta teshik mavjud, buning yettitasi ust va biri orqa tomondadir. Orqa tomondagi teshik yuqorida boʻlib, chap qoʻlning bosh barmogʻi bilan bekitaladi. Tovushqatori diatonik, kichik oktavadagi Re va Re-bemoldan boshlab uch oktavaga yaqinlashib boradi. “Balabon”da yakka ijro qilish mumkin boʻlganidek, turli ansambl va orkestrlarda ham chalinadi.“Balabon” qamishdan yasalgan Dogʻiston xalq cholgʻu asbobi hamdir. Ijro etiladigan tomoni “Til” qilinib kesiladi. Umumiy uzunligi 150-200 millimetrdir.

“Bir turdagi musiqa cholgʻu sozlari”. Turli katta-kichiklikda boʻlib, bir xil tuzilishda va ijro qilish yoʻli ham bir xil boʻlgan cholgʻu sozlaridir. Bularning tembrida katta oʻxshashlik boʻlsa ham tovushning balandlik va kuch dardjdsi turlichadir. Simfonik orkestrdagi fleyta, goboy, klarnet, fagot, truba, trambon va skripkalar rus xalq cholgʻu asboblariidagi doʻmbira, balalayka, guslilar, Hzbek xalq cholgʻu sozlaridagi gʻijjak, dutor va boshqa cholgʻu sozlarining katta-kichik turlari bor. Bu cholgʻu sozlari turlarining oʻziga xos nomlari ham bor. Masalan, skripka turlari: skripka, flt, violonchel va kontrabas, dombra turlari: pikkolo, prima, sekunda, alt, tenor, bas va kontrabaslardir. Takomillashtirilgan dutor va gʻijjak turlari ham shu kabi nomlar bilan ataladi.

“Doira” – oʻzbek xalqida dapp, childirma, chirmanda deb ataladi. Oʻzbek, tojik va uygʻur xalqlari orasida keng tarqalgan, tovush balandligi noaniq urma cholgʻu sozidir. Diametri taxminan 400 millimetr boʻlgan, gardishi ilgarilari tok zangidan qilingan, soʻnggi vaqtlarda yogʻochni egib yoki kichik yogʻoch boʻlaklarini bir-biriga ulab yasaladi. Doira gardishiga buzoq yoki baliq terisi qoplanadi, qirqdan ortiq halqachalar taqilib, bular doirani chalganda qoʻshimcha sado beradi. Doirada ikkita asosiy tovush bor. Biri past bum – Xorazmda gup, ikkinchisi baland bak – Xorazmda toq deb yuritiladi. Ketma-ket kelgan ikkita qisqa tovush “bakko” yoki “bakka”: tak-

tak yoki “baka”-tak deb yuritiladi. Doira keng tarqalgan cholg‘u sozlaridan bo‘lib, unda turli ansambl, orkestr va yakka holda ijro qilinadi. Doira jo‘rligidagi raqslar o‘zbek xalqi orasida juda keng tarqalgan. “Shashmaqom” doira usulisiz ijro qilinmaydi. Buxoroda har bir maqom aytuvchi hofiz, maqom usullarini doirada ustalik bilan o‘zlashtirganlar va o‘z ashulalariga lo‘r bo‘lganlar. Doira tovushlari notada puflama va simfonik orkestrdagi urma cholg‘u sozlarinikidek bir chiziqqa yoziladi. So‘ngi yillarda doira usullari etnograf-fol’klorshunoslar tomonidan turli tartibda yozilib kelingan. 1930 yillardan boshlab “bum” chiziq ustidan, “bak” chiziq ostidan yoziladigan bo‘ldi. “Shashmaqom”dagi har bir kuyning o‘ziga xos usuli bor. Shunga ko‘ra, usullar shu kuy nomi bilan yoziladi. Masalan, “Usuli Muxammas”, “Usuli Talqin”, “Usuli Tasnif va hokazo.

“Doira zarblari” - xonanda, sozanda, xalq cholg‘u sozlari yoki raqsga jo‘r bo‘lib chalinadigan doira zarblari-usullari bo‘lib, ular turlicha bo‘ladilar: Raqs uchun chalinadigani, bunda doira usullari ancha murakkab bo‘lib, “Yakka raqs”, “Qo‘sh raqs”, “Zang” va shunga o‘xshash nomlarga ega. Bulardan bir nechasi qo‘shilib, to‘la bir raqs o‘yini hosil bo‘ladi. Keng tarqalgan raqs zarblari “Oqsatma”, “Gul o‘yini”, “Chor qars” va boshqalardir.

Xalq ashulalariga jo‘r bo‘luvchi doira usullari. Ular turlicha bo‘lib, ayrimlarining o‘lchovi bir turli bo‘lgan ashulalarda qaytarilishi mumkin.

Maqom yo‘llariga jo‘r bo‘luvchi usullar. Maqomlarda bir turli nom bilan ataladigan hamma kuylarning doira usullari bir xildir. Masalan: “Olti maqom”ning hammasida uchragan “Tasnif”lar turlicha kuyda bo‘lsada, deyarli bir xil doira usuli bilan ijro etiladi. Hamma “Nasrullo”lar bir xil doira usulida ijro etiladi.

“Dutor” - tojikchadan “Du”-ikki, “tor” - tor ma’nosini anglatib, o‘zbek, shuningdek, tojik, turkman va uyg‘ur xalqlari ortasida keng tarqalgan torli-tirnama cholg‘u sozidir. Dutor ikki qismdan – dasta va kosadan iborat bo‘lib, ularni birlashtiruvchi qismni “bo‘g‘iz” deb ataladi. “Dutor” kosasi o‘yma yoki “qovurg‘acha”larning birlashganidan qilinishi mumkin. “O‘yma dator” Samarqand, va Xorazmda qo‘llanilib, bir bo‘lak tut yog‘ochdan o‘yib ishlanadi. Qovurg‘ali dator ham tut yog‘ochidan ishlanib, 8-10 bo‘lak yupqa taxtachani egib birlashtiriladi. Kosa

ustiga yopishtiriladigan qopqoq ham tut yog'ochidan tayyorlanadi. Odatda dutor yasaladigan tut yog'ochi soyada quritiladi. Dutor dastasi olma yog'ochidan qilinadi va unga 13-14 ta ichak parda bog'lanadi. Dutorning umumiy uzunligi 1200-1300 millimetrdir. Ayrim joylarda 750-800 millimetr ham bo'ladi. Ipakdan qilingan ikki tor kvarta-o'rta parda sozi, kvinta-bosh parda sozi, unison-qo'sh parda sozi va oktavalarga sozlanadi. Bulardan ko'proq qo'llaniladigani "munojot" - kvinta va "Tanovar" - kvarta sozlaridir. Bu sozlar aniq bir balandlikda bo'lmay, ijrochi va ashulachi xohishi bo'yicha, turlicha balandlikda bo'lishi mumkin. Dutor ansamblda va yakka soz sifatida qo'llaniladi. Ovozi past, mayin bo'lgani uchun ko'proq yakkanavoz tarzida ijro qilinadi. Shuning uchun hammaxsus dutor kuylari bor: "Rohat", "To'rg'ay", "Dutor bayoti" va boshqalar. O'zbek xalq cholg'u sozlaridan "Dutor" ayniqsa ayollar orasida keng tarqalgandir. Respublikamizda sadaflar va o'ymakorlik bilan dutor yasashda Usta Usmon Zufarov mashhurdir Dutor qaytadan ishlanib o'zbek xalq cholg'u sozlari orkestrida kiritilgan. Orkestrda dutorning alt, bas, kontrabas turlari qo'llaniladi.

"Dutor alt" - dutorning kichraytirilgan turi bo'lib, uning qopqog'i tut o'rniga archa daraxtidan qilinadi. Ipak torlar o'rniga ichak tor tortiladi. Pardalar dastani o'yib, xromatik holda doimiy o'rnashtirilgan. Torlar kvarta bo'yicha birinchi oktavadagi Mi va Lya-ga sozlanadi. Notalar skripka kalitida, eshitilishiga nisbatan oktava yuqorida yoziladi. Hajmi kichik oktavadagi Mi, Lya-dan birinchi oktavadagi Sol' va ikkinchi oktavadagi Do-ga qadardir.

"Dutor bas" - dutorning katta qilib ishlangan turi bo'lib, uning to'rtta tori bo'ladi, ular kvarta bo'yicha, to'rtinchi tor katta oktavadagi Do, uchinchi tor katta oktavadagi Sol', ikkinchi tor kichik oktavadagi Re va birinchi tor kichik oktavadagi Lya-larga sozlanadi. Lya tori ichakdan qilingan bo'lib, qolganlari metaldandir. Notalar eshitilishi bo'yicha, bas kalitida yoziladi. Ovoz hajmi katta oktavadagi Do-dan birinchi oktavadagi Sol'-ga qadardir.

"Dutor kontrabas" - dutorning juda katta qilinib ishlangan turi, uning to'rtta tori bo'lib, bular kvarta bo'yicha: to'rtinchi tor kontroktavadagi Mi, uchinchi tor kontroktavadagi Lya, ikkinchi tor katta oktavadagi Re va birinchi tor katta oktavadagi

Sol'-larga sozlanadi. Ovoz hajmi kontroktavadagi Mi-dan kichik oktavadagi Lya-ga qadardir. Notalar bas kalitida, eshitalishiga nisbatan oktava yuqoriga yoziladi.

“Kamoncha” - g'ijjak, skripka va bularning turli shakldagi katta-kichik xillarida tovush chiqazish vositachisi – smichokdir. Kamoncha yog'ochiga ot dumining qili tortiladi va unga kanifol surtiladi.

“Karnay” – o'zbek puflama musiqiy cholg'u sozi bo'lib, misdan yasaladi. Uzunligi ikki metrdan oshiqroq. Karnay bayramlarda, tantanali marosimlarda sumay, nog'ora, doiraga qo'shilib chalinadi. Karnayda asosiy tovushdan yuqori sof kvinta yoki kichik septima intervali chalinadi.

“Parda” - musiqa cholg'u sozlarining ma'lum balandlikdagi tovushlarini olish uchun chap qo'l barmoqlari bilan bosiladigan o'rin. Parda dutor, tanbur, rubobda ichak, metall yoki yog'ochdan yasaladi. Changda esa, parda uriladigan torlardir. Parda – dutor, tanbur, rubobga o'xshash cholg'u sozlarda dastaga bog'lanadigan, qo'y ichagidan qilingan ipdir.

“Rubob” - Osiyoning ayrim xalqlari va o'zbeklar o'rtasida qadimdan keng tarqalgan torli-tirnama cholg'u sozidir. O'rta Osiyo xalqlariga nisbatan janubiy Xitoyning Sintsyan viloyatida yashovchi uyg'urlar o'rtasida keng tarqalgan turi Qashqar rubobi deyiladi. Rubob kosasi qazma, ya'ni o'yilib, ustiga teri qoplangan, dastasiga ipak yoki ichakdan qilingan pardalar bog'lanadi. Rubobda beshta tor bo'lib, uchtasi ipak tor, ikkitasi sim tordir. Bulardan 5- va 4- torlar katta oktavadagi Lya-ga unison, 3-tor kichik oktavadagi Mi va asosiy melodik, 2- va 1- torlar kichik oktavadagi Lya-ga unison sozlanadi. Respublikamizda hozirgi vaqtda qo'llanilayotgan rubob qayta ishlanib, yarim pardalar asosida ishlangan va pardalar doimiy, surilmaydigan qilib yasalgan. Bu rubobdagi besh torning to'rttasi sim tor bo'lib, beshinchisi ichak tordir, kvarta bo'yicha 5- tor katta oktavadagi Si-ga, 4- va 3- torlar kichik oktavadagi Mi-ga unison, 2- va 1- torlar kichik oktavadagi Lya-ga unison sozlanadi. Ovoz hajmi katta oktavadagi Si-dan ikkinchi oktavadagi Lya-ga qadardir. Rubob notalari eshitalishiga nisbatan oktava yuqorida skripka kalitida yoziladi.

“Setor” - tanbur shaklida, lekin undan kattaroq cholg‘u sozi, 10-12 ta tori bor, bulardan birinchisi kuy tori hisoblanadi. Kuy tori boshqa torlarga nisbatan xarrakda bir oz balandroq, qolgan torlar esa rezonans beruvchi torlar hisoblanadi. Setor asosan kamoncha bilan ijro etiladi, ayrim vaqtlardagina noxun bilan Tanbur tarzida chalinadi. Setor asosan Qashqarda keng tarqalgan, O‘zbekistonda ham ishlatiladi. Setorda 16 ta parda bor. Kuy tori katta oktavadagi Sol’- ga sozlanadi. Tovushqatori diatonik tartibda tuzilgan.

“Surnay” – O‘zbek xalqi musiqa san’atida keng tarqalgan qadimiy puflama yog‘och cholg‘u sozidir. Surnay yolg‘iz, shuningdek nog‘ora, karnaylar bilan ham birgalikda chalinadi. So‘nggi vaqtlarda o‘zbek xalq cholg‘u asboblari orkestrida ham qo‘shilmoqda. Surnayda chap va o‘ng qo‘l barmoqlari bilan yopiladigan oltita teshikcha bor. Yettinchi teshik esa, pastki tomonda bo‘lib, buni chap qo‘lning bosh barmog‘i bilan berkitiladi. Ovoz hajmi kichik oktavadagi Lya-dan ikkinchi oktavadagi Mi-ga qadar. Notalar eshitilishicha skripka kalitida yoziladi. Surnay tovushi baland bo‘lgani uchun ochiq havoda turli tantanalarda chalinadi. Surnay yo‘llari-yirik shaklli “Surnay navosi”, “Shodiyona”, “Surnay irog‘i”, “Shodiyona”, “Miskin” kabi o‘zbek xalq kuylari mavjud.

“Tanbur” – O‘zbekistonda, Tojikistonda, janubiy Xitoyning Sintszyan viloyatida keng tarqalgan torli-tirnama qadimiy cholg‘u sozidir. Tanburning kosasi nok shaklida o‘yilib yoki bir necha “qobirg‘a”-lardan yopishtirilib, unga uzun dasta ulanadi. Umumiy uzunligi 1100-1300 millimetrdir. Dastasiga ichakdan qilingan parda bog‘lanadi. Baland tovushlar olish uchun ichak pardalardan tashqari qopqoqqa kichik va kalta cho‘plar yopishtiriladi – buni xas parda deyiladi. Pardalar soni 18-20 tachadir. Tovushqatori diatonik bo‘lib, to‘rtta sim tor tortiladi. 1-, 2- va 4-si bir ovozli – unison bo‘lib, 3- not kvarta, kvinta, ba‘zan sekunda past bo‘ladi. Notalar bas va skripka kalitlarida yoziladi. Tanburning 1-, 2- va 4- torlari katta oatavadagi Sol’-ga, 3- tor esa katta oktavadagi Re yoki Do-ga yoki Fa-ga sozlanadi. Ovoz hajmi katta oktavadagi Sol’-dan birinchi oktavadagi Sol’-ga qadar. Tanbur o‘ng qo‘lning ko‘rsatkich barmog‘iga kiygizilgan maxsus noxun bilan chalinadi, Chalinganda faqat birinchi tor urilib, qolganlari qo‘shimcha sado olish uchun foydalaniladi. Ayrim

vaqtlardagina bu torlarning hammasi bir yo‘la uriladi. Natijada akkordeonsimon tovushlar eshitiladi.

“Tor” - sakkiz raqamiga o‘xshatib yog‘ochdan o‘yilgan kosasiga uzun dasta o‘rnatiladi. Kosa ustiga teri qoplanadi. Dastaga 22-23 ta ichak parda bog‘lanadi. Ilgarigi torlarda 17-19 pog‘ona tovushqatorda bog‘langan pardalar bo‘lgan. Hozirgi tor esa 12 pog‘onali tovushqatorga ega. Torda uch jyft asosiy tor va ikkita qo‘shimcha tor bor. Ozarbayjon torining notalari yozilishiga nisbatan kichik sekunda past tovush beradi. Sozlanishi – eshitilishi bo‘yicha birinchi oktavadagi Lya, ikkinchi oktavadagi Re-diyez, kichik oktavadagi Re-diyez, birinchi oktavadagi Sol’-larga. Torning umumiy uzunligi 800-900 millimetr bo‘lib, uni yakka holda, ansamblida va orkestrda chalinadi.

“Ud” - yunonlarning Lirasi kabi Sharq xalqlarida mashhur bo‘lgan cholg‘u sozidir. Qadimiy musiqa nazariyalari, musiqa haqidagi asarlarda tor va tuzilishini Ud cholg‘u sozi asosida tushuntirilgan. Udning milodiy I asrda ham mavjudligi aniqlangan. XVII asrda yashagan olim Darvishali Changiy o‘zining risolasida Ud – cholg‘u sozlarining podshosi deb ta’kidlaydi. Chunki uning mayin, muloyim, yoqimli tovushi, ovoz hajmining kengligi, o‘sha davrdagi boshqa cholg‘u sozlaridan ajralib turar edi. Darvishalining yozishicha, udda 12 juft sozlanuvchi ipak tor bo‘lgan. Hozir Ud Arman, o‘zbek, tojik xalq sozandolari orasida qo‘llanilib kelinadi.

“Chang” – O‘rta Osiyo xalqlarining qadimiy urma cholg‘u sozi. Sadosi baland bo‘lgani uchun ilgarilari faqat cholg‘u kuylarni ijro etishda ansamblga qo‘shganlar, chunki, davomli jaranglovchi sadosi ashulani buzgan. Changning unisonga sozlangan uchtdan tori bo‘lib, ovoz hajmi katta oktavadagi Sol’- dan ikkinchi oktavadagi Vi-ga qadardir. Ilgari xalq o‘rtasida qo‘llangan Changning tovushqatori diatonik tartibda bo‘lgan. Notalar eshitilishiga nisbatan, oktava yuqorida, skripka kalitida yoziladi. Changni rezinka qoplangan maxsus ingichka cho‘p bilan urib chalinadi. XVII asrda musiqa olimi Darvishali Changiy Changning juda qadimiy cholg‘u asboblighi va undan kasallarni davolashda foydalanilganligini yozib qoldirgan. Hozirda Chang qayta ishlanib, tovushqatori xromatik, ya’ni yarim tonlik qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” Toshkent, 2017-yil 31-may
2. Yu.Rajabiy “O‘zbek xalq musiqasi” I tom 1955 y.
3. Yu.Rajabiy “Shashmaqom” I tom 1975 y.
4. Yu.Rajabiy “Shashmaqom” II tom 1975 y.
5. Yu.Rajabiy “Shashmaqom” VI tom 1975 y.
6. H.Nurmatov “Rubob navolari” Toshkent. 1993 y.
7. H.Nurmatov “Rubob darsligi” Toshkent. Oqituvchi nashriyoti. 1993y.
8. H.Nurmatov “O‘zbek xalq musiqasi” Toshkent. Oqituvchi nashriyoti. 1998 y.
9. Qosimov R. «An’anaviy rubob ijrochiligi» Toshkent., «O‘zbekiston», 1999-yil.
10. Qosimov R. «Ud», Toshkent., «G‘.G‘ulom», 2002-yil.
11. Qosimov R. «An’anaviy tanbur ijrochiligi» Toshkent., «Cho‘lpon», 2002-yil.
12. H.Nurmatov “Qashqar rubobi” Toshkent. Oqituvchi nashriyoti. 2003 y.
13. Sh.Rahimov “Dutor” Toshkent. G‘.G‘ulom nashriyoti. 2005 y.
14. Q.Rahimov “Cholg‘uchilar ansambli”, “Fan va texnologiya” Toshkent. 2006 yil
15. Qosimov R “An’anaviy cholg‘u ijrochiligi” Toshkent, “O‘zbekiston”, 2007-yil.
16. A.Mamadaliyev. Ansambl sinfi. Toshkent. “Musika”, 2017 yil.

ILMIY-OMMABOP NASH

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

XURSHID TURSUNOV

CHOLG‘U IJROCHILIGI VA ANSAMBLI
(o‘quv qo‘llanma)

Muharrir: A.Tursunov

Musahhih: O.Nizomiddinov

Texnik muharrir: A.Bo‘riyev

Kompyuterda sahifalovchi: B.Eshmurodov

Terishga 15.09.2021-yilda berildi. Bosishga 26.10.2021-yildaruxsat etildi.
Bichimi 60x84 1/16. Hajmi 10,63 bosma taboq. Buyurtma №20. Times New Roman
garniturasida. Ofset usulda chop etildi. 300 nusxada. 170 bet.

Termiz davlat universiteti NMM nashriyoti.

Termiz davlat universiteti NMM bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Termiz shahri, “Barkamol avlod” ko‘chasi, 43-uy.

ISBN: 978-9943-7589-9-5

9 789943 758995